

Gyermekek: a megoldások fő irányai: kettő évünk van hátra (III. rész)

A népességfogyás 40 éve tartó folyamatát egyelőre csak a szakemberek érzékelik. **Ha a válság annyira elmélyül**, hogy annak jelei már mindenki számára nyilvánvalóak lesznek,¹ **akkor már nem lehet rajta segíteni. Az utolsó órákban vagyunk**, de nemcsak a folyamat megértése a fontos, hanem a helyzetből kivezető helyes út **kormányzati felismerése is. Nem értünk egyet azzal, hogy a felelősséget a családokban vagy az egyének (a nők) mentalitásában kell keresni.**²

Az adatok azt látszanak igazolni, hogy egy adott év termékenységi adatai három tényező csoport befolyása alatt állnak. Ennek része 1) az egyes családok **aktuális** gazdasági helyzete (van-e munkahely, fizetés, szocpol-támogatás, CSOK vagy nincs) mellett, a termékenységi időszakába lépő nemzedékek gondolkodása. 2) Hasonlóan meghatározó a személyek **életútja**, azon belül elsősorban a kisgyermekkor, majd az iskolai szocializációja, élményvilága, és a közben kialakuló értékrendje, mentalitása, kötődési attitűdje, bizalmi szintje. 3) Végül az a **jövőkép**, amely környezetében előre vetíti életlehetőségeit: az ellátó rendszerek mint a bölcsőde, óvoda, iskola minősége, a biztonságot nyújtó közösségi támogatási rendszerek (egyház, civil élet, nagy család stb.).

A demográfiai krízis azonban csak **az egyik megjelenési formája** annak a személyiség-, egészség-, család-, közösség- és gazdaságromboló értékrendnek, amely a hazai és nemzetközi kutatási eredmények szerint a magyarság életminőségét, -esélyeit és -perspektíváit is behatárolja. Megfelelő irányú és kompetenciájú beavatkozási folyamat nélkül a problémák további eszkalációjára számíthatunk.

Az értékválságból és a demográfiai krízisből **kivezető egyetlen út tehát társadalmunk bizalmi szintjének, kapcsolati kultúrájának fejlesztése, mentálhigiénés állapotának javítása, az egészséges családi és iskolai szocializációs folyamat biztosítása a következő nemzedékek számára.** A pénzügyi támogatás fontos, de nem elégséges intézkedés ahhoz,³ hogy a születésszám csökkenő tendenciáját megállítsa vagy visszafordítsa. Nem véletlen, hogy a hagyományos pénzügyi-gazdasági fókuszú beavatkozások nem hoztak bátorító eredményeket.⁴

Álláspontunk szerint **a népességfogyás egyik legfontosabb összetevője** az anya-gyermek kapcsolatok **kisgyermekkorban bekövetkezett** tömeges mértékű **traumatizálódása**,⁵ mely különösen az 1950 és 1967 között született fiatalok kötődését befolyásolta, és amelynek hatása azóta is gyűrűzik. A negatív trend másik fontos **összetevője pedig az iskolák „rejtett tanterve”,** illetve ennek gyermek- és családellenes, kontraszsocializációs hatása.

Ha eredményes (és költséghatékony) megoldásokat szeretnénk – rövid és hosszú távon –, a problémák gyökereinek a gyógyítására van szükség. „A siker ezen a téren majdnem biztosan radikális szakítást kíván a jelenlegi születésösztönző próbálkozásokkal és új, hatékonyabb módszerek alkalmazását is igényli.”⁶

A népesség növekedési pályára állítása véleményünk szerint egy átgondolt, több lépcsőben megvalósított, több társadalmi szektorra és intézményrendszerre kiterjedő stratégia alapján történhet, amelynek a fő iránya a magyar társadalom bizalmi tőkéjének emelése, a személyes, családi, közösségi és intézményi működési folyamatok és kapcsolatrendszerek minőségelvű újraépítése, rehabilitációja.

Külön érdemes felhívni a figyelmet azokra az intézkedésekre, amelyek nemzetközi „jó gyakorlatok” alapján kerültek bevezetésre, és rövid távon – az édesanyák kényelmére apellálva – eredményesnek tűnnek (mint pl. a Gyed Extra, vagy a bölcsődehálózat legújabb fejlesztése), amelyek azonban hosszabb távon tovább fokozzák a következő generáció kötődési problémáinak valószínűségét. Ezeknek – a kötődés- és generációelméleti kutatások alapján – sokkal inkább a leépítése, mint a megerősítése volna indokolt.

(Utak a megoldás felé)

A válság egyben lehetőség is. Talán azért kaptuk, mi magyarok ezt a kihívást, hogy nemzetként megélve ennek traumáját, felnőve a feladathoz, képesekké váljunk újjáalkotni jövőnket, átalakítani belső értékrendünket, a családok, a szervezetek, az igazgatás, a politika, a társadalom működési folyamatait.⁷

Felhasználva a kikerülhetetlen szembenézés lehetőségét alapvető bajainkkal, kitűzve a ma legkorszerűbbnek tartott tudástársadalom céljainak megvalósítását, új perspektívák nyílhatnak nemzetünk előtt.

A rohamos népességfogyás és társadalmi értékvesztés okainak a megértése, és sokrétű, jövőbe látó *kezelése nemcsak a demográfiai krízis megoldásában segítheti nemzetünket, hanem hozzájárulhat olyan akut problémák megoldásához is*, mint

- a romló népegészségügyi helyzet,
- a várható élettartam csökkenése,
- a fiatalok egyre fokozódó emigrációs szándéka,
- az értékrendszer és életminőség krízise,
- az iskolarendszer teljesítménymutatóinak romlása,
- a nemzeti gondolkodás elsoványodása,
- a deviancia irányába tartó életpályák vagy a
- a gazdasági eredményesség.

Mindezek alapján mi is úgy gondoljuk, hogy a „lopakodó demográfiai krízis” megelőzése Magyarország számára: sorskérdés,⁸ és egyben óriási lehetőség is.

A szeretetben megvalósuló családi élet a problémák megoldásának egyik kulcsa. A személyiségkiteljesítő önátadásra, az élethosszig tartó elköteleződésre, a házasságra való lelki felkészítés pedig az iskolák megkerülhetetlen feladata is.⁹

Azt hiszem, sokan gondoljuk, hogy az együttműködés, a tolerancia, a kölcsönös segítségnyújtás a fontos értékek közé tartoznak a társadalomban. Sokan tudnának egyetérteni abban is, hogy az együttműködési készségek a családalapításban és a családok együtt maradásában, majd a gyermekvállalásban – vagyis a népszaporulatban – is szerepet játszhatnak.

Ha ez így van, akkor miért nem adunk alkalmat arra, hogy az erre fogékony felnövekvő generációk elsajátíthassák és gyakorolhassák ezeket a készségeket az iskolában? Mikor tanítjuk meg őket kölcsönös támogatásra, segítségnyújtásra, kooperációs és konfliktuskezelési technikákra? Mikor kapnak alkalmat a gyerekek és fiatalok arra, hogy begyakorolják az ő személyes életüket és az utódaik boldogulását jelentősen befolyásoló helyzetekben annyira fontosnak tűnő készségeket, és megtanulják az együttélés készségeit és módjait?

A gyermek nem a kórházban születik, hanem a lélekben, a vágyban, a szeretetben, a szenvedélyben. Ha kizárólag vagy leginkább pénzügyi kérdésként, befektetésként kezeljük, értelmét veszti az élet, és mint az adatok mutatják, hatástalan a beavatkozás. Ahhoz, hogy egy gyermek jó helyre szülessen, először lélekben kell otthont készíteni számára, amit a „szívünkben, családjunkban, plébániáinkon, közösségeinkben teszünk”.¹⁰ Ma nagy nyomás nehezedik a családokra. Sok család szétválk az elvándorlás, a munkakeresés miatt. A pénzügyi problémák és pillanatnak élő stílus elpusztítja a családi életet és ezzel a (keresztény) erkölcs alapjait. A család áldás lehet a világ számára. Erős családokra és közösségekre van szükség, hogy legyőzze a fenyegető külvilágot. A családokat érő fenyegetés, láttuk, az egész társadalmat fenyegeti. A családok legyenek a szeretet, a megbocsátás és a gondoskodás élő példái.¹¹

1. Jövőkép: család- és gyermekbarát társadalom

A kötődési képesség tömeges szintű kialakításának megkerülhetetlen társadalomstratégiai jelentősége van. A személyes életlehetőségeken, a népesedési kérdéseken, a társadalmi bizalom és értékrendszer formálásán túl meghatározza a nemzet gazdasági teljesítményét és a népünk lelkiületi, spirituális dimenzióit is. Ha hihetünk Bowlby – ma már széles körben elfogadott – kutatási eredményeinek, akkor azt látjuk, hogy a korai, érzékeny, és részben genetikailag, illetve a tudattalanban kódolt anya-gyermek kapcsolat zavartalanságában teremtdik meg, épül fel, szilárdul meg és válik alkalmassá a személyiség arra, hogy képes legyen szeretetet adni és elfogadni. Ennek a kötődési képességnek a kialakulása biztosítja az egyén, a család, a társadalom számára az élet folytonosságát, „isteni üzenetét”, amelyet a keresztény világ minden év karácsonyán ünnepel, és amelyet a képzőművészet remekművei évszázadok óta, mint Mózes kőtábláit, folyamatosan újrafogalmaznak. *Az anya-gyermek kapcsolatban van genetikailag programozva a társadalmi emberré, szociális lénné válás lehetősége, és az élet folytonosságának misztériuma.* Ez a program csak

akkor indul el, csak akkor aktiválódik, ha a csecsemő a születését követően együtt lehet az édesanyjával, aki teljes önátadásban saját testének részeként bántva vele, minden mozdulatát figyelemmel kíséri, és igazodik hozzá (mentalizáció). Az „édesanyává” válás a nők korábbi életmódjához, viselkedéséhez képest teljes személyiségátalakulást jelent, amely folyamat szintén genetikai-hormonális szabályozás alatt áll, de csak akkor lép működésbe, ha erre a külső feltételek adottak. Ezek megteremtésében van nélkülözhetetlen szerepe a férjnek, az apának, a közvetlen környezetnek, és ezt tudja hatékonyan támogatni a családpolitika is.

Ezért a megoldás felé – meggyőződésünk szerint – egyetlen út, a népesség kapcsolati kultúrájának újraélesztése, rehabilitációja, fejlesztése vezet.

Ennek első területe, a csecsemőgondozás, a családban kezdődik. E nélkül a szilárd alap nélkül homokra építünk, aminek súlyos társadalmi következményei lesznek. Az egységes, termékeny és felbonthatatlan család¹² magában hordozza a jövőbe vetett remény alapvető alkotóelemeit, méghozzá nem csupán az új nemzedékek, hanem a sok idős ember számára is, akik gyakran magányosan és elhagyatva élnek, mert már nincs meg az a családi tűzhely, amely körülvenné és támogatná őket. A család mellett nagy szerepet kapnak az iskolák és az egyetemek. A nevelés nem korlátozódhat pusztán technikai ismeretekre, hanem az emberi személy átfogó fejlődését kell szolgálnia.¹³

Kíváncsi tehát egy, a fiatalok számára is vonzó jövőkép kidolgozása, amely egy élhető, szellemiségében és gazdaságában is prosperáló, tudásalapú és együttműködő, családközpontú társadalmat fest elénk, s amely 10-15 év távlatában a népességünket növekedési pályára képes állítani.¹⁴

Az állami intézményrendszer folyamatos fejlesztéséhez a cél egy minőségorientált, modern „tanuló szervezeti” modell, az intelligens állam kialakítása lehet, amely erkölcsében és emberi, szervezeti erőforrásokban, működési folyamatokban a világ élvonalában áll, és maradéktalanul betölti érdekegyeztető, kultúra- és nemzetépítő szerepét.¹⁵

1.1. Társadalomstratégiai célok

- 1. Teremtsünk család- és gyermekbarát társadalmi környezetet!**
- 2. Mentsük meg a házasságot, a civilizáció alapintézményét! Biztosítsuk minden gyermeknek az egészséges felnővekedéséhez, a kétszülős családhoz és testvérekhez, a megélhető biztonsághoz, intimitáshoz, a szeretet élményének éltető erejéhez való jogot és lehetőséget.**
- 3. Fejlesszük a népesség kommunikációs és kapcsolatkultúráját.**

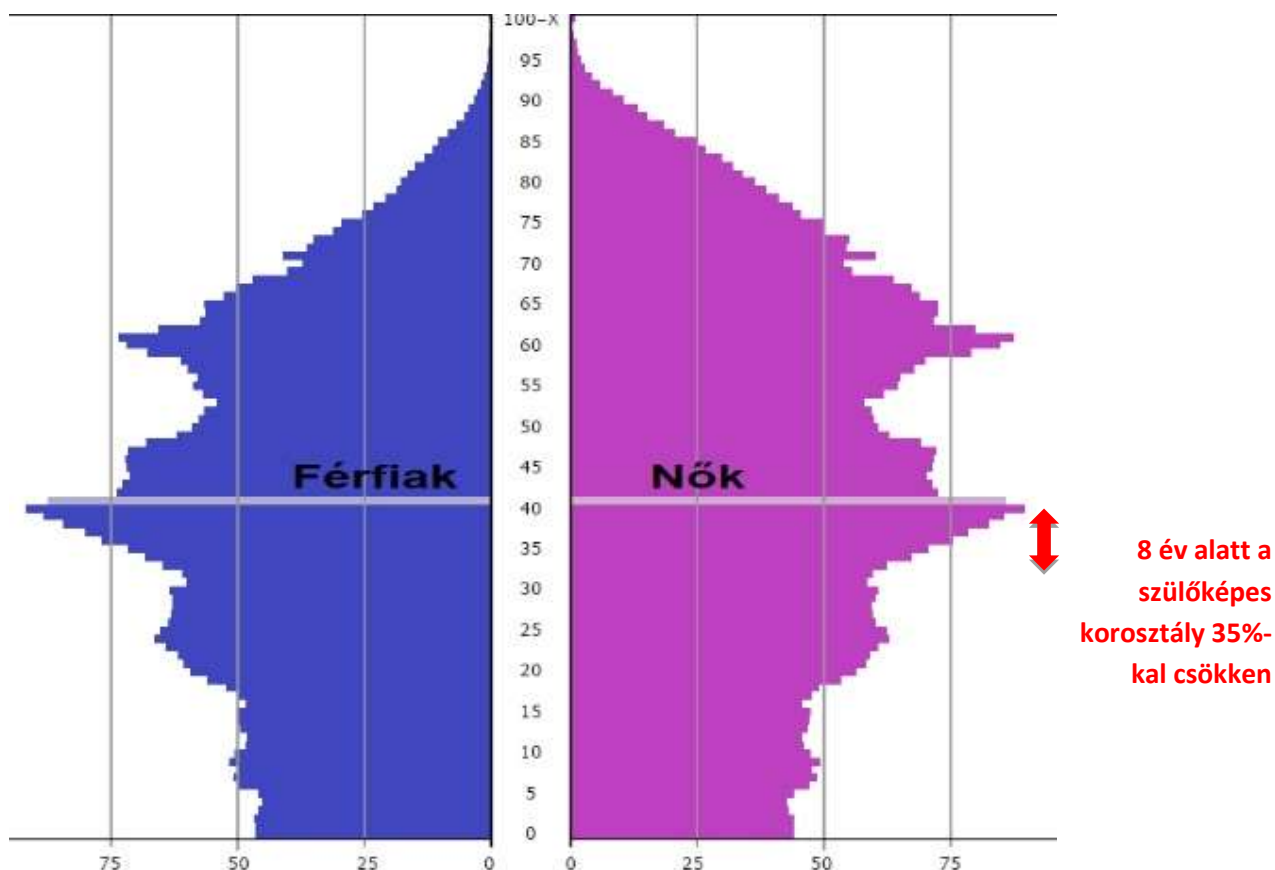
1.1.1. Konkrét célok

- 1. Család- és gyermekvédelmi szempontból a jogrendszer, a média, a közterek, a munkahelyek, az iskolarendszer, a családtámogató intézményrendszer átvilágítása.**
- 2. A társadalom reprodukciós költségeinek elismertetése a jövedelem-újraelosztásában.**
- 3. A feltételek megteremtése ahhoz, hogy a válások száma csökkenjen, a házasságoké növekedjen.**
- 4. A feltételek megteremtése ahhoz, hogy a következő években, a népes generáció szülőkorából való kilépése előtt 8-10%-kal több gyermek szülessen, mint az előrejelzésekben szerepel!**
- 5. Az iskolák nevelési kultúrájának család- és gyermekbaráttá, kapcsolatorientálttá alakítása.**
- 6. Az ország minden részében elérhető, személyiségfejlesztő, családtámogató felnőttképzési rendszerek kialakítása.** Igazi fejlődés az emberek fejlesztése nélkül nem elképzelhető, ezért az élethosszig tartó tanulás lehetőségét biztosítva ajánlatos a célspecifikus személyiség és készségfejlesztés támogatása (fontos: nem oktatásról, hanem tréningekről és szervezetfejlesztésről van szó).
- 7. A vidék népességmegtartó erejének növelése, a területi igények és beavatkozási lehetőségek feltárása.**
- 8. A helyi közösségek és a civil kezdeményezések kritériumorientált (gyermekszületés) támogatási rendszerének kidolgozása.**
- 9. Az évente megrendezett anyák napját, nőnapot, a gyermeknapot, a karácsonyt stb. emeljük komplex, társadalomformáló ünnepekké.**

2. Az időfaktor és prioritások

2.1. Rövid távú cél (1–3 év): „117 000 gyermek” program

A program sikeressége szempontjából **az időtényezőnek meghatározó szerepe van**. Ha megnézzük a népesség 2014-es koreloszlását (1. ábra), szembetűnő, hogy a Ratkó-unokák népes¹⁶ kohorsza 2015-ben 32–40 év közötti életkorban van. A negyven éves generáció (95 ezer) létszáma évről évre ötezerrel csökken.

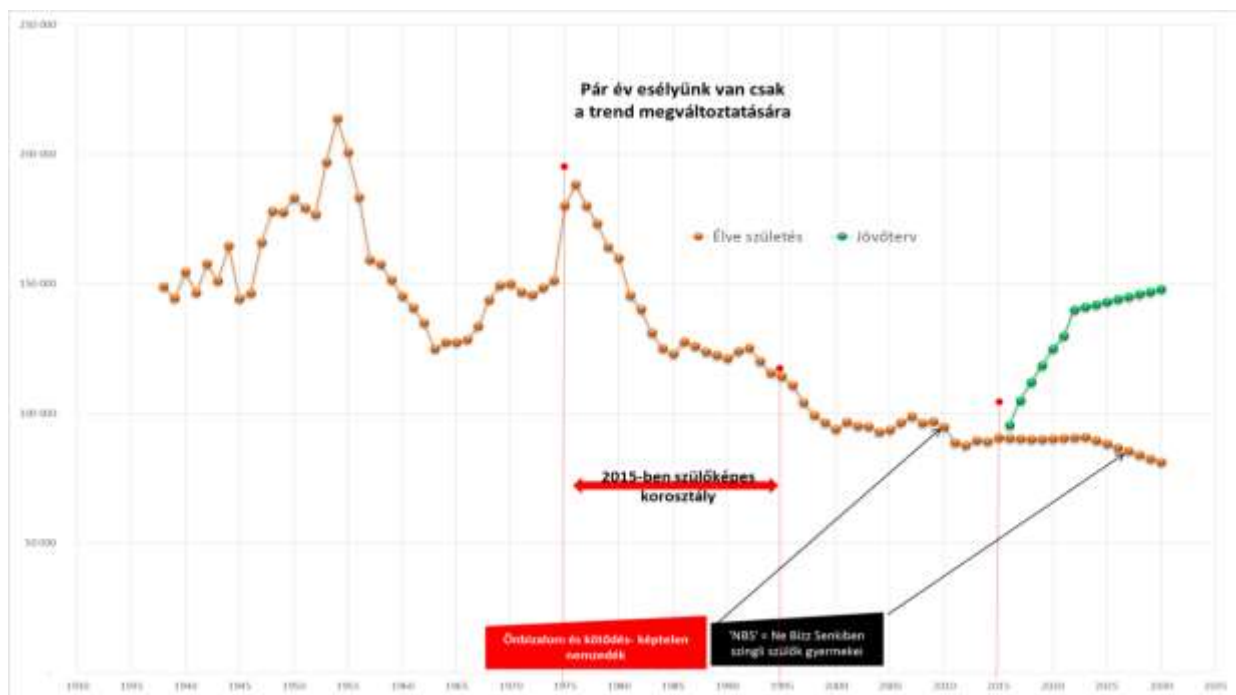

1. ábra. Korfa, 2014

Döntő kérdés és kiemelt prioritás, hogy ennek a népes, 38–40 éves korosztálynak a gondolkodását és az élethelyzetét egy-két év alatt (!) olyan irányban befolyásoljuk, hogy legalább még egy gyermeket vállaljon. **Álláspontunk szerint a következő két évben (2015–2016) erre a feladatra racionális fókuszálni, mert mindössze 1-2 évünk van arra, hogy több tízezer gyermek megszületését megtámogassuk. Ha tovább tétlenkedünk, várakozunk, később kezdünk hozzá, a kisebb létszámú korosztályokkal már nem tudunk a népességszámban fordulatot elérni** (1. ábra).

Sürgősen szükség van tehát részletesen feltárni a kohorsz területi elhelyezkedését,¹⁷ élethelyzetét, aspirációit, és azokat a tényezőket, amelyek konkrétan és személy szerint őket akadályozzák a gyermekvállalásban.¹⁸ Ennek ismeretében – összefogva a helyi szervezetekkel, az egyházakkal és civilekkel – tudnánk a célsoportra akár rétegspecifikus operatív beavatkozási tervet készíteni (legyen pénzügyi, személyiségfejlesztési, kapcsolati vagy más tényező a kritikus pont), és rövid idő alatt megteremteni a feltételeket a nehézségek elhárításához.

Álláspontunk szerint, ha egy ilyen beavatkozási terv erre a népes kohorszra sikeresnek bizonyul, megteremtheti a társadalmi bizalmat és hitet a további beavatkozásokhoz. (2. ábra)

2. ábra. A trend megváltoztatásához konkrét és határozott, településre és személyre szabott lépéseket kell tenni

2.2. Középtávú célok (4–8 év): „140 000 gyermek” program

A második szakaszban még van 4-5 évünk arra, hogy a népes Ratkó-unokákat utolsó éveikben megnyerjük a programnak (2. ábra). Erre az időre olyan pontos statisztikai adatbázis kialakítására van szükség, amely lehetővé teszi a döntéshozók számára az intelligens tervezés megvalósítását. Ajánlatos előre látnunk korosztály, település és társadalmi státusz szempontjából is pontosan az aktuális gyermekszámot, a tervezett születéseket, a nehézségeket és megoldási formákat. *Mindössze 4-5 évünk van arra, hogy a Ratkó-unokák 70-80 ezer fős generációjának a gyermekvállalás iránti elköteleződését kialakítsuk, és támogassuk további 1-2 gyermek megszületését. 2020-ig kívánatos a teljes termékenységi arányszám megduplázása, a 2-3 gyermekes családmódel általánossá tétele, és társadalmunk mentalitásában a gyermekvállalás prioritásának elfogadtatása. Ezután ugyanis kilép a szülőkorból a népesebb korosztály, és már évente mintegy 30 ezerrel kevesebb lesz a szülőkorba lépők száma.*

Ennek a célnak az eléréséhez nagyon komoly és mélyreható átalakulásnak kell végbemenni a társadalomban, hogy ne csak elfogadja, hanem teljes erővel támogatni tudja a program megvalósítását.¹⁹ Nem elég csupán a családokat megnyerni: a **családok értékrendjének, gondolkodásának megváltozását csak a kisebb közösségeken keresztül érhetjük el – például a „komaság” népszokás megerősítésével.** Kívánatos megszólítani és együttműködésre hívni ehhez minden helyi közösséget, az egyházaktól a munkáltatókon át a kulturális és sportegyesületekig, hogy a fiatal hölgyek elbírák azt a terhet, amely 3-4 gyermek világra hozatalához, felneveléséhez szükséges. Mindez a helyi közösségi és országos média támogatása nélkül nem lehetséges, a médiával való együttműködés ezért elengedhetetlen.²⁰

2.3. Hosszú távú célok (8–13 év), „150 000 gyermek” program

Mivel 10 év múlva (2025-ben) a szülőképes korosztály létszáma már évi 45 ezer körülire süllyed, már nem tervezhetünk tovább nagyobb növekedési ütemet. **Erre az időszakra, hogy kultúránk megőrizze egyensúlyát, szükségsszerű a 3 gyermekes családmódel társadalmi elfogadtatása.** Egy ilyen cél elérése össznépi támogatás nélkül nem lehetséges. Nem hagyhatjuk magukra sem az édesanyákat, sem a családokat, mert nem magánügyről van szó. Ébresszük újra a *családok összefogásának, a közösségek és személyek egymást támogató kölcsönös segítségnyújtásának kultúráját, szemben a ma divatos versengés, erőfitogtatás, küzdés és a vele járó elégedetlenség, individualizmus, felelőtlenség, cinizmus, egymásra mutatgatás és kölcsönös erőszak és konfliktusgerjesztés kultúrájával.* Olyan közbizalmi szint kialakítására van szükség

országos szinten és a helyi társadalmakban, ahol magától értetődő az, hogy az egyedül élők, akik valamilyen okból nem tudtak gyermeket világra hozni, önkéntesen támogassák a sokgyermekes családok működését, és cserébe részesülhessenek mindazok áldásaiból.²¹

Egy ilyen célú és tartalmú társadalmi program nemcsak arra teheti alkalmassá nemzetünket, hogy megőrizze helyét a Kárpát-medencében, hanem hozzájárulhat ahhoz is, hogy értékrendszerünk, gondolkodásunk – és ennek megfelelően gazdasági eredményességünk – nemzetközi méretekben is sikerpályára álljon.

A nemzetközi versenyben akkor tudunk helytállni, ha magasabb színvonalú, tudásintenzív munkakultúrát valósítunk meg, és intelligens termékcsoportokkal, folyamatos innovációval lépünk a piacra. Ezek fejlesztése kizárólag a széles körű, megalapozott és dinamikus kooperációs képességekre épülhet. Nemzetközi tapasztalatok támasztják alá, hogy mind a demográfiai, mind a gazdasági, társadalmi és iskoláztatási sikerekhez nélkülözhetetlen az együttműködés eszméjének és gyakorlatának a térhódítása. A magányos egyéni csúcsteljesítmények jelentősége a szervezett erőforrásokhoz képest már régen elveszítette súlyát a társadalmak alakulásában, sem a fizikai, sem a szellemi munkákban nem tekinthető hatékonynak. A személyes siker, a családi egyensúly, a vállalati vagy akár a közigazgatási, politikai teljesítmény az össztársadalmi együttműködési készségén alapul.

Az egyéni kooperációs képességek fejlettségi állapota nemcsak demográfiai és társadalmi teljesítménytényező, hanem meghatározza a társadalom integrációs lehetőségeit is. Ahol a személyek és intézményi struktúrák konfliktusmegoldása tömegesen agresszív sémákban jelentkezik, a robbanás veszélye szükségszerűen fennáll. *Az egyének interperszonális érettsége, társas viselkedési kultúrája ezzel szemben az altruista, proszociális viselkedés alapja,* amely a konfliktusok kezelésével, keretek között tartásával, illetve megoldásával hatékonyan segíti a társadalmi együttélés (a családi élet, a közpolitikai szféra, a termelés, a kulturális érintkezések, az infrastrukturális szolgáltatások stb.) minden formáját.

A demográfiai krízis közép és hosszú távú megoldásában az iskolarendszernek meghatározó szerepe van, amelynek külön fejezetet szentelünk (5.fejezet).

3. Célcsoportok és eszközök

A célokat kellőképpen differenciálva **életkori kohorszonként, területenként és élethelyzetenként** tűzzük ki ahhoz, hogy az eredményességet biztosítani tudjuk. Az alábbiakban, a közös gondolkodás megindításának céljából, felsorolunk néhány ötletet, amely talán elősegítheti a folyamatokat. Köztük életkoronként, élethelyzetenként társadalmi csoportonként, és szervezetenként vagy területenként lehet válogatni. A legfontosabb üzenete a listának az, hogy minden csoport, szervezet, vezető, család stb. keresse meg a saját megoldásait, és bővítse vagy szelektálja tetszése szerint.

Példák és javaslatok az életkorok szerinti differenciáláshoz:

- **A 30–40 éves korosztály** esetében a cél a személyek bizalmi kapcsolatokra való képességének fejlesztése, az önismeret, kommunikáció, konfliktuskezelés fejlesztése, a párok kialakításának komplex pszichológiai, személyiség-lélektani, csoport- és párterápiás, egészségügyi támogatása, a párkapcsolatok erősítése, a terhességgel, szüléssel, csecsemőgondozással kapcsolatos élmények és ismeretek, lehetőségek, minták összegyűjtése,²² bölcsőde/otthon dilemmák feldolgozása stb.
- **A 25–30 éves korosztály** esetében személyiségfejlesztés, kommunikáció, konfliktuskezelés, jövőképfelkészítés, család- és háztartástan, kapcsolatközvetítés, terhességgondozás, gyermekvárás, családjog, szülés-születés, házasodás, fogantatás, felkészülés és gyermekvárás stb. szükséges.
- **A 18–25 évesek** esetében a feladat a kapcsolatok kialakítása és felépítése, életpályamodell ajánlása, a kommunikáció, konfliktuskezelés, a generációk közötti együttműködés javítása stb.
- **A 7–18 éves korosztályban** részben az életkori sajátosságok figyelembevételével megfelelő tantervek kidolgozása a feladat (*családi élet, párkapcsolatok*), de legalább akkora hangsúlyt

kell fektetni a tanulási folyamat módszertani felépítésére, ezen belül a kooperatív tanulásra és a drámapedagógiára.

- **A 3–7 éves korosztály** esetében a szülőnevelésnek van rendkívül fontos szerepe,²³ hogy képesek legyenek megőrizni és tovább fejleszteni a családi kohéziót, és megismerjék a korosztály támogatásához szükséges módszereket, az együtt játszás lehetőségeit.
- **A 0–3 éves korosztály** esetében a szülőkre fókuszálva a szoptatás, csecsemőgondozás, az életkorhoz illeszkedő ellátási, gondozási, együttjátszási ismeretek és módszerek saját élményszerű elsajátítása, a párkapcsolatok átalakulásának nehézségeinek feldolgozása a férfi és nő számára, a bölcsőde/otthon dilemmák kezelése stb. a feladat.

Példák a különböző élethelyzetekre kitűzhető célokra és megoldásokra

- *Szingli nők és férfiak:* csoportos tréninggel személyiségfejlesztés, alkalmassá segíteni a kapcsolatok kialakítására, esetenként személyes tanácsadás, később randevúszervezés stb.
- *Párkapcsolatban élők számára:* hogyan erősítsük a kapcsolatokat (pl. szeretetnyelvek, kommunikáció, konfliktuskezelés stb.).
- *Friss házások számára:* a házasság szakaszai, várható folyamatok, szexuális kapcsolat, intimitás, életvitel, kommunikáció stb.
- *Első gyermek utáni krízis:* konfliktusok kezelése, a kölcsönös megértés segítése, tapasztalatcsere stb.
- *5-8 éves házások:* (pl. hogyan támogassuk a kisiskolásokat, konfliktuskezelés, testvérek közötti feszültségek kezelése stb.)
- *10-15 éves házások:* a házasság megújítása, újra felfedezése, kölcsönös támogatás, hogyan támogassuk a kamasz gyermekeket, idősgondozás stb.
- *Sokat dolgozók:* work-life balance, életcélok tisztázása, jövőterv stb.
- *Válás előtt:* konfliktuskezelés, kommunikáció, mediáció, akár kötelező családterápiás folyamatban, vagy rendezni a kapcsolatot, vagy segíteni egy méltányos lezárásban, vagy fölkészíteni őket egy új párkapcsolat kialakítására...

Példák vállalati támogatásra

- A társadalom megkülönböztetett figyelmét kell élvezze a kismamák és a fiatalok. „A népesség kiegyensúlyozott reprodukciója nem képzelhető el jelentős volumenű otthoni munka nélkül.”²⁴
- Jogszabályalkotással elérhető, hogy minden vállalatnál legyen (mint az esélyegyenlőségi vagy tűzvédelmi stb. feladatokra) külön népesedési megbízott (referens), aki ellenőrzi, hogy a gyermekes anyák vagy a várandósok milyen munkaidőben és körülmények között dolgoznak. Kezdeményezheti a vállalatnál a családok összetartását (munkaidő-kedvezmény, juttatások, napirenden tartás, a családalapítás, gyermekérkezések, keresztelek stb. megünneplése, intézkedések helyi igények szerint) stb.
- A 35–40 éves korig, vagy ameddig legalább két gyermeket nem indított el egy fiatal férfi vagy nő, ne engedjük vezető szerepbe kerülni! Először indítson el vagy neveljen föl 3 gyermeket, utána mutassa meg, hogy a közösség dolgához is ért. Egyrészt azért, mert életének ebben az időszakában a legfontosabb feladat a pár megtalálása, a gyermeknevelés, a család lelki és fizikai felépítése, megalapozása. Ha elveszük tőlük az időt, és vezetői székbe ültetjük őket, (hiúságuk miatt) nem tudnak ellenállni a csábításnak, de nem találnak párt, nem házasodnak, vagy nem töltenek elég időt gyermekeikkel. Ehelyett túlórának, és a család bomlékonyságával fizet meg érte ő és a nemzet egyaránt. Ameddig nincs valakinek saját gyermeke, csak korlátozottan képes más emberek vezetésére. Azért sem tanácsos vezetői székbe tenni fiatalokat, mert ez az életszakasz a megfigyelésre, a tanulásra és a tapasztalatok felhalmozására ideális.

Példák a médiával való együttműködésre

- Társadalmi összefogást promotáló programok műsorra tűzése a legkülönbözőbb, színvonalas formában (például családtámogató marketing: „Mindenki neveljen legalább 1 gyermeket. Ha nincs, segítse a másokét”). Hozzuk össze a rászorulókat a támogatókkal: étkezés, ruházkodás, tanulás, fejlődés, nyaralás stb.
- Induljanak honlapok a családok és magányosok kéréseivel és felajánlásaival, stb.

Példák területi fókuszú támogatásra

- *Falvak*: kapcsolatépítés, közösségfejlesztés, pár-találás, közvetítés, közösségek a környéken, internetes lehetőségek, találkozók szervezése, kommunikáció stb.
- *Városok*: asszertivitás, kommunikáció, önismeret, közösség és kapcsolatépítési készségek fejlesztése stb.
- *Budapest*: helyismeret (találkozóhelyek és alkalmak), önismeret, *közösség- és* kapcsolatépítési készségek fejlesztése stb.

Feladatok a tréning-programok kidolgozásához és megtartásához

- Ajánlatos a célcsoportokhoz illeszkedő, megfelelő színvonalú képzési és tréningmódszerek, illetve tartalmak kidolgozása, figyelembe véve a területi és kulturális sajátosságokat.
- A különböző célcsoportok képzéséhez kívánatos meghatározni a képzők körét, és felkészíteni az új tartalmak megfelelő szintű átadására.
- Célszerű pontosan meghatározni az egyes képzések minimális követelményeit és az eredmény kritériumokat.
 - o Pl. a 0–3 éves korosztályra fókuszáló szülőnevelés esetén az anyák 3–10 fős csoportokban kéthetente, szakértő moderálásával megbeszéljük a szoptatással, mosdatással, etetéssel stb. kapcsolatos korszerű ismereteket²⁵; eredmény: az anyák nem hagyják pár percnél hosszabb időre magukra a gyermeket, és tudatosan nem hagyják sírni stb.

4. A megvalósítás módszertana

A jövőkép, a nemzetstratégiai célok és feladatok kialakításához és annak területi lebontásához, újraalkotásához és megvalósításához alkalmazott módszertanok kiválasztása kulcskérdés.²⁶ ***Csak akkor lehet sikeres, ha megfelelően érzékeny, intelligens, területenként, régióként differenciált, életkori kohorszontként, célcsoportonként²⁷ specifikus, kutatás és kommunikáció alapú beavatkozási rendszer épül ki, komplex és indirekt hatásrendszerrel.*** Ellenkező esetben – ha a döntések ellenérdekeltséget teremtenek, vagy nem kellőképpen érthetőek és indokoltak, vagy egyszerűen nem tudnak az érintettek azonosulni velük – hatástalanok maradnak, sőt akár szembefordíthatnak egymással különböző háttérű társadalmi rétegeket, és egy stratégiailag helyes döntés is a célok megvalósításával szembeni „védőoltásként” fejtheti ki hatását.

Nemcsak a jogszabályi keretek átalakítására van tehát szükség, hanem mélyreható társadalmi implementációra is, főlvállalva annak lassú, de a jogalkotásnál lényegesen komplexebb, eredményesebb és hatékonyabb folyamatait. Javaslataim is ezért csupán vitaindító jellegű adalékok további feldolgozásra.

A megvalósítás folyamatában kívánatos messzemenően figyelembe venni az érintettek széles körét (minőségbiztosítás), a kívánt hatás eléréséhez szükséges strukturális-szervezeti kereteket (hatásköröket, a környezeti, területi, közösségi meghatározottságot); a folyamatok végigvitelének lépéssorait, dinamikáját (biztosítva az irányítás és az önkéntesség finom egyensúlyát), és az eredményességi indikátorokat (az egyes célcsoportok mérhető nyelvi, érzelmi, kognitív, spirituális, fizikai, egészségi és közösségi [szocializációs] fejlődését).

Már a központi célok²⁸ kialakításakor, illetve azt követően is, minden megyére kiterjedten, területi szinten **oldjuk meg, hogy a folyamatban részt vevők olyan módszertannal dolgozzák ki a célstruktúrát, amely biztosítja minden ágazati, szakterületi érdek konszenzusos érvényesülését.**²⁹ A célrendszereket hasznos összehangolni a már sikeresen működő szervezetekkel és folyamatokkal, a képzési igényeket később megvalósító vállalkozásokkal, a magánkezdemenyvezésekkel, közösségekkel.

A célok konszenzusra épülő kitűzésével lehetővé válik a különböző szervezetek, intézmények és személyek között az egymással való törődés szinergikus, szerves folyamatainak kiépülése, illetve működése, és elkerülhetővé válik, hogy a gyermekvállalás állami és/vagy egyéni, személyes, esetleg szűk családi érdek vagy vállalás legyen. Vagyis a folyamat sikere, eredményei nem csak a konkrét célok elérésében mutatkozhat meg, hanem a szélesebb körű társadalmi konszenzusteremtődésben is. A célok megvalósításához indikátorokat és forrásokat célszerű rendelni.

Bizonyos mértékű hatást ki tudunk fejteni a törvényalkotás eszközrendszerével is (ennek eredményességét már eddig is megtapasztalhattuk), azonban igazi változás, **társadalmi összefogás csak a magatartástudományi alapú szervezetfejlesztés legkorszerűbb módszertanának alkalmazásával jöhet létre. Ennek egyik fontos kiindulópontja, hogy a program érintettjeinek (a stakeholdereknek) tanácsos részt venni az egész folyamatban: a jövőkép kidolgozásától kezdve a stratégiai célok megfogalmazásán át egészen a feladatok elosztásáig, megvalósításáig, illetve a folyamat értékeléséig és irányításáig.**

4.1.1. Szervezeti megoldások

A személyiség- és készségfejlesztő tréningek, a differenciált, életkor-specifikus, területi beágyazottságú képzési programok kidolgozása többféle szakértelmet és jelentős kapacitást igényel, amelyek részben az egyetemeken, a kutatóintézetekben, illetve civil szervezeteknél találhatók meg. *Mivel lényegét tekintve egy felnőttképzési, pedagógiai funkció ellátásáról van szó, egy olyan szervezet volna a leginkább alkalmas a koordináló szerep betöltésére, amely országos kiterjedtségű továbbképzési, kutatás-fejlesztési és koordinációs tapasztalatokkal rendelkezik.*³⁰

Ugyanakkor a központi irányítású, Budapest fókuszú tantervezés veszélyeket is rejt magában. Ha a tervezési folyamatban az irányító szerv nem konszenzusorientált módszertannal építi föl a folyamatot, akkor a végeredmény, vagyis a képzési anyagok és a képzési struktúrák felerősíthetik a felülről irányított szabályozási megoldásokat. Ennek közvetlen következménye a regionális és rétegérdekek figyelmen kívül hagyása, ami a folyamat sikerességének legnagyobb kockázati tényezője. Ha egy központi hatalmi tényező az elvont társadalmi érdekek erőltetése nyomán elvi-szervezeti-hatalmi okokból elszakítja a célokat a személyes, helyi és csoportfolyamatoktól, azok elveszítik eredeti funkciójukat, értelmüket, illetve az egyéni ambíciók érvényesülése szembefordulhat a közösség érdekeivel, így a kívánt hatás elmarad a lehetőségektől.

Az eredményességet tartva szem előtt egyfelől rugalmas szervezeti keretek és megoldások kialakítása célszerű, és fokozottan figyelniünk kell azokra a módszerekre is, amelyek lehetővé teszik a szélesebb körű konszenzusképzést.³¹ A központi akarat érvényesülése érdekében szükség van tehát az országos hatáskörű és a helyi szervezetek, civil szervezetek megerősítésére vagy létrehozására, melyek kapcsolódhatnak egyetemekhez, egészségügyi intézményekhez, egyesületekhez, iskolákhoz, egyházakhoz, helyi igények és lehetőségek szerint.

Az egyházak által képviselt értékeknek és az általuk irányított folyamatoknak kiemelt szerepet kellene biztosítani a megoldások kidolgozásában, hiszen „a 2011-es népszámlálás adatai is rámutattak arra, hogy a vallásnak pozitív szerepe van a népesség növekedése szempontjából. Azoknál a családoknál, akik valamilyen vallási közösséghez sorolták magukat, szignifikánsan magasabb a gyermekek száma.”³² Sajnálatos ugyanakkor, hogy jelentős mértékben csökkent a nagy történelmi egyházakhoz tartozók száma, emiatt a szerepvállalási lehetőségeik korlátozottak.

5. Az iskolarendszer szerepe a demográfiai egyensúly helyreállításában

Az iskolarendszer az egyik legkomplexebb társadalmi alrendszer. Működési eredményeinek és anomáliáinak részletes bemutatása nem fér e tanulmány kereteibe. Csak azokra a működészavarokra világítunk rá, amelyek a népességfogyással szorosabb kapcsolatba hozhatók (és mellelleg kihatnak az iskolák tanulmányi eredményességére is), majd felvázolunk egy jövőképet, kijelöljük a hozzá vezető stratégia lehetséges irányát, és meghatározunk néhány feladatcsoportot, amelyek bizonyos részterületeken középtávon megalapozhatják a sikeres irányváltást, átalakítást.

Az iskolák többségében ma uralkodó kapcsolati kultúra átalakítása nélkül,³³ **meggyőződésünk szerint, nem lehetséges sem eredményes népesség-, sem iskola-, sem társadalompolitikát megvalósítani.**³⁴ Ennek okait az előző számban (Valóság, 2016/2), az iskolai szocializáció fejezetben elemeztük. Bemutattuk, hogy az iskolák törvényben elfogadott tanterve mellett érvényesülő „rejtett” tantervnek óriási szerepe van abban, hogyan indítja útjára a felnövekvő generációt (miként viszonyulnak a gyermekek társaikhoz, környezetükhöz, családjukhoz, kortársaikhoz). Láttuk azt is, hogy kölcsönös meghatározottságról van szó: az iskolák rejtett tanterve eltorzítja, deviancia felé tereli a diákság kapcsolati kultúráját, miközben – a leszakadó rétegek hátrányait növelve – felerősíti a családi háttér esélycsökkentő hatásait.

Évtizedekkel ezelőtt a szociológusok sokat vitatkoztak azon, hogy az iskola teremti a társadalmat, vagy a társadalom működése képeződik le az iskolákban.³⁵ Az utolsó másfél évtized nemzetközi vizsgálatai bizonyították, hogy vannak olyan iskolarendszerek, olyan szakpolitikák, amelyek – évtizedes távlatokban – képesek a társadalmak működésének átalakítására. Nem kérdés ma már a tervezés és előre látás szükségessége. Ha sikeresen alakítjuk ki a „szeretet iskoláit”, 20 év múlva biztos számíthatunk arra, hogy az ott működő értékrend meg fog mutatkozni társadalmunk működésében: egészségi állapotában, a népesedési mutatókban, az elvándorlás csökkenésében, a társadalom összbizalmi szintjében, a gazdasági eredményességben, a politikai cél- és eszközrendszerekben, életünk minőségében egyaránt.

5.1. Jövőkép: család- és gyermekbarát iskolák

A magyar nemzet kapcsolati kultúrájának újjáépítéséhez, amennyiben az iskolarendszer működése nem támogatja, vagy éppen az ellenkező irányba fejti ki hatását, vagy a pedagógus társadalom nem azonosul a célokkal³⁶, akkor nem lesz elegendő sem az állam törvényalkotó tevékenysége, sem az egyházak és civil szervezetek erőfeszítései.

Megfelelő felkészítés után **a pedagógus társadalom legképzettebb** rétegeivel együtt építhető fel a nemzeti gondolkodás, nevelhetjük föl a **jövő társas-együttműködő generációit**, a növekvő **kulturális és gazdasági tőke forrását**.³⁷ Szükségszerű a pedagógustársadalom java részének és az intézményrendszernek alkalmassá tétele arra, hogy **a szűk spektrumú tantárgytanítást a széles spektrumú, gyermekorientált embernevelésre váltsák**. A pedagógustársadalom – megfelelő irányítás mellett – képessé tehető erre, a képzés-fejlesztés intézményrendszere az elmúlt években kiépült ehhez.

A gyarapodó népességhez, a társadalom összbizalmi szintjének emeléséhez, a kulturális felemelkedéshez, a gazdasági stabilitáshoz **pozitív gondolkodású, együttműködésre, csapatmunkára alkalmas állampolgárok, családok, nemzetségek, közösségek együttesének kinevelésére van szükség**. Csak a művelt, céltudatos, egymásra odafigyelő, az életterületeken egymást támogató emberek tömege lesz képes elhárítani a fenyegető demográfiai krízis következményeit, ügyesen kiaknázni az erőforrásokat, a nemzetközi versenyben eredményesen helytállni.³⁸ Az iskolafejlesztéssel eltöltött évtizedek alapján bátran állíthatjuk, hogy ez nem vágyálom, hanem reális lehetőség.³⁹

Csak az iskolák tömegeket formáló tudásbázisa alkalmas arra, hogy a szükséges és kívánatos irányba terelje az ifjúság és a felnőtt korosztályok gondolkodását, lelki beállítódását, társadalomépítő energiáit és szándékait. **Ha az intézményrendszer irányítása** megfelelő értékrendre, jövőképre és stratégiákra alapozva, jól szervezetten, módszertanilag felkészülten és évtizedeken keresztül állhatatosan képviseli a nemzetünk újjáépítése szempontjából legfontosabb értékeket, hosszú távon képessé tudja tenni az (alsó-, közép- és felsőfokú) iskolákat arra, hogy nemzetközi mércével is kiemelkedő eredményeket mutassanak fel.⁴⁰

5.1.1. A szükséges átalakítások stratégiai prioritásai

1. **Váljanak az iskolák** gyermek- és családbarát intézményekké, ahol a tanulási eredmények mellett egyenrangú cél a saját fejlődésükért, társaikért és a környezetükért felelősséget vállaló személyiségek kialakítása.
 - Az iskolák rugalmas, kooperatív „tanuló szervezetként” kövessék nyomon a gyermekcsoportok fejlődését, és a legújabb tudáselemeket integrálva **váljanak a helyi társadalom tudás-, innovációs és közösségfejlesztő központjává**.
2. **A pedagógusok** ne csak oktassanak, hanem szeretettel vezessék, irányítsák, támogassák a gyermekek, a társas kapcsolatok és a csoportok fejlődését, és kollégáikkal együttműködve folyamatosan fejlesszék önmagukat és intézményüket.
3. **Az osztályok és csoportok** váljanak együttműködő szeretetközösségekké, ahol a proszociális, segítőkész, értékközpontú, toleráns magatartás a norma, biztonságos mikrokörnyezetet nyújtva minden gyermeknek.⁴¹

5.1.1.1. Konkrét célok, kitörési pontok

Az iskolarendszer működésének legfontosabb meghatározói közül most csak néhány, a témánkat érintő kulcsterületről szólunk, ezek:

- az egyes intézmények, illetve
- az iskolai osztályok szervezeti működése,
- az osztályokban folyó tanítási-tanulási folyamatok,
- valamint a pedagógusképzés és továbbképzés.

5.2. Szervezeti megoldások

Az iskolák tanítási folyamatainak és kapcsolatcultúrájának problematikáját – nézetünk szerint – annak évszázados, megmerevedett szervezeti felépítése okozza. Az iskolákban tapasztalható makro- és mikroszervezeti működés egy kb. két évszázados merev iparszervezeti modellen alapul, amely a mai dinamikusan változó, folyamatosan átalakuló társadalmi környezetben már nem működik megfelelő hatékonysággal.

Mint korábban láttuk, sem társadalmi, sem családi szerepeik betöltésére nem készíti fel a fiatalokat. Az iskolák szervezetének – személyiségfejlesztési szempontból – kritikus pontja, hogy a szervezeti felépítés nem a diákok folyamatos fejlődésének biztosítására optimalizált.⁴² A hagyományos szervezeti felépítésben az iskolák többségében 1 igazgató, mérettől függően 1-3 helyettes vezető van. A munkaközösség, a vezetők és az osztályfőnökök kiemelt szakmai feladatot végeznek, de jogosítványaik lényegében azonosak a többi pedagóguséval.

A diákok életkor szerint osztályokba vannak sorolva, 20-30 beosztott (diák) tartozik egy szervezeti alapegységhez, egy vezetőhöz. A szervezeti felépítés a vezető (tanító-tanár) számára nem biztosítja a folyamatok átlátásának lehetőségét.⁴³ Ha akarná, sem tudná, hogy ki hol tart, kinek milyen erősségei vagy nehézségei vannak. Az ilyen létszámú és felépítésű csoport nem alkalmas sem a személyiségfejlesztésre, sem a hatékony tanulásra. Ez a comeniusi időkre visszatekintő szervezeti keret, az erre épülő frontális oktatási technológia és irányítási rendszer az egyik fő oka az iskolák diszfunkcionális működésének. Az iskolán kívül, más társadalmi, termelési szervezetekben hasonló felépítésű szervezeti konstrukciót nem is találunk.⁴⁴

A tanár a szervezeti felépítés miatt arra kényszerül, hogy a tantervi menetrend alapján felmondja a soron következő leckét, és azok visszamondását, vagy bizonyos kiragadott elemeinek ismeretét diákjaitól írásban számon kérje és ellenőrizze. A diákok szocializációjáért, személyiségének fejlődéséért, társas kapcsolataiért, az osztály érzelmi integrációjáért, de még a tanulmányi előrehaladásáért (vagyis a „munka eredményes elvégzéséért”) sem felelős a szaktanár, sem az osztályfőnök, sem a munkaközösség vezetője, sem az igazgató. Felelősséggel csak az osztályzásért és a gyermekmegőrzésért tartoznak. A lassabban haladók lemaradása évről évre nő, annak minden további személyiség- és közösségromboló hatásával. Aki lemarad, az kimarad. Mindenki annyira válik sikeressé, amennyire azt családjának társadalmi háttérévé teszi számára. Ennek a szervezeti működésnek az eredményeit mutatják és bírálják a hazai és nemzetközi teljesítménymérések.⁴⁵

Ez az osztályszervezet ugyanakkor meghatározza az egész tanítási-tanulási folyamatot, annak figyelembevételével alakítják ki a tárgyi tényezőit (mint például az iskola épületét, a tankönyveket, munkafüzeteket, az osztályok méretét stb.). Erre építették föl az elmúlt évszázadban az ismert tanítási technológiát (ezért uralkodó a frontális tanítás módszere az iskolák többségében), a nevelés elméletét és didaktikáját. De meghatározza a folyamat szubjektív tényezőit is, mint a pedagógus viselkedését, tevékenységét, tulajdonságait, hanghordozását, személyiségét, a gyermekekhez, a csoporthoz való viszonyát, élményeit, illetve a másik oldalról a gyermekek fejlődési-kibontakozási lehetőségeit, kultúráját.

A másik közismert anomália az osztálytanítás (alsó tagozat) és a szaktanítás (felső tagozat) közötti folyamatosság biztosításának hiánya.⁴⁶ A tanórákon egy pedagógus van egy időben vezetői szerepben, de az osztályoknak (a felső tagozatban és a középiskolákban) akár 10 vagy több egyenlő jogosultságú vezetője is lehet egymást követően, a tantárgyak központilag meghatározott időtartamától függően. A pedagógusok (vezetők) ritkán egyeztetik egymás között a folyamatokat, mert mind más területen (tantárgyakban) és esetenként több száz diák ügyében illetékesek. A diákok így egyfelől teljesen különböző stílusú, felkészültségű, elkötelezettségű, szakértelmű befolyás alatt állnak, másfelől a szervezet felépítése a személyiségfejlesztés céljai szempontjából diszfunkcionálisan működik.

Az iskolák működésének átalakítása demográfiai és hatékonysági, versenyképességi szempontból megkerülhetetlen, másfelől érzékeny terület. **Ha** csak a tűzoltásra, az azonnali látványos eredmények kikényszerítésére kerül a hangsúly, és **a főirány nem a mély folyamatok átalakítását célozza meg**, (vagyis nem vesszük figyelembe a nevelési célokat és feladatokat), **csak látszateredményeket fogunk elérni**.

A demográfiai trend megfordításához a szervezeti kultúra átalakítására, a résztvevők attitűdjének megváltoztatására van szükség, amely hosszan tartó, azonos irányba történő, céltudatos beavatkozást igényel. Mivel a szervezeti felépítés meghatározza az intézményben működő folyamatokat, a folyamatok átalakítása nem lehetséges a szervezeti struktúra átalakítása nélkül. A gyermek- és családbarát kultúra kialakításához kívánatos hozzájárulni a szervezeti struktúrához is, iskola- és osztályszinten egyaránt. A fő feladat a kliensorientált, funkcionális szervezetfejlesztés, a hatékonyan működő csoportok felépítése.

Szükség van tehát mind *az iskola szervezeti működésének, belső világának, rejtett tantervének átalakítására, mind pedig az egyirányú, felsőoktatásba torkolló zárt rendszerének újragondolása, hogy jobban érvényesülhessenek a területi, helyi igények, és a többféle életpályára felkészítő, a családi életet, a személyiség fejlődését jobban támogató érdekek.*

5.2.1.A szervezet fejlesztése

Bölcs megoldás volna az iskolák szervezeti felépítését és működési folyamatait alkalmasabbá tenni a személyiségfejlesztő funkciók ellátására.

Ennek az egyik lehetséges, megfelelő előkészítéssel viszonylag gyorsan eredményt felmutató lehetősége az iskolák belső szervezeti felépítésének fejlesztése – az alsó/felső tagozatok között feszülő ellentétes hatású folyamatok kiegyenlítésére. Erre számtalan megoldás, jó gyakorlat áll mintaként rendelkezésre, melyeket csak össze kell gyűjteni és kodifikálni. Ha lehetővé tesszük, hogy a gyermekeket egy továbbképzéssel megtámogatva egyetlen tanár/tanító vezessen végig iskolájában (6-12 évig) pályafutása során azonnal eredményesebbé tehetjük a felső tagozat működését. Az alternatív iskolákban is elterjedt, **„osztályfőnöki” funkciók erősítése mind demográfiai, mind tanulmányi-szocializációs okból indokolt.** Azáltal, hogy ugyanazt a gyermekcsoportot az osztályfőnök egész iskolai pályafutása alatt végigkíséri, a gyermekek és a vezető között az évek során egy családi, kölcsönösen előnyös kapcsolatrendszer alakulhat ki, ami már önmagában is eredményeket hozhat. A felnőtt „pótszülővé” válik, aki diákjainak megismerheti erős és gyenge pontjait, és személyesen tudja őket támogatni felnőtté válásukig.

Az osztályfőnöki szerepkör további szervezeti-jogi-pénzügyi megerősítése alkalmas lehet további szervezeti anomáliák kiküszöbölésére is. **Egy középvezetői hatáskör feljogosíthatná az osztályfőnököket arra,** hogy – diákjainak fejlődése érdekében – az osztályában tanítókat kiválaszthassa, munkájukat koordinálhassa és értékelhesse, ellenőrizhesse;

- illetve hogy elegendő heti óraszámmal biztosíthassa számukra a megfelelő mennyiségű befolyás érvényesítését;
- valamint lehetőségben áll speciális csapatvezetői képzést, felkészítést, illetve továbbképzést biztosítani számukra, hogy a személyiség- és szervezetfejlesztés szakértőivé válhassanak.⁴⁷

Ez a megoldás az iskola szervezetét olyan módon alakíthatja át, amelyben az egész intézményt átfogó funkcionális szervezeti működést kisebb „projektszervezetekké” differenciáljuk, amelyek rugalmasabban tudnak alkalmazkodni a belső és külső kliensek igényeihez egyaránt. Az együttműködő és versengő szervezetek, csapatok folyamatosan változó szövetsége alkalmazkodóképesebb és rugalmasabb keretet tud biztosítani mind a környezethez, mind a gyermekek világához. A vezetés ilyen módon megoszthatóvá válhat az igazgató, helyettesei és az osztályfőnökök között.

5.2.2.Szervezeti kultúraváltás⁴⁸

Mint ahogy nincs jól működő, eredményes szervezet fejlett személyiségek együttműködési kultúrája nélkül, úgy nincsenek fejlett, hatékony, eredményes személyiségek jól működő szervezeti háttér nélkül. A szervezet- vagy intézményfejlesztés így az oktatáspolitikai másik beavatkozási kulcsterülete lehet. A magatartástudományi alapú szervezetfejlesztés minden résztvevő fejlődésének támogatását jelenti.

A szervezetfejlesztés, a „tanuló szervezetté válás” hosszú, minimum 2 éves időtartamú folyamat, amely komoly pedagógiai és szervezeti szakértelmet igényel, mérettől és kiindulási állapottól függően. A szervezet folyamatos fejlődése, fejlesztése adja később a háttérrel a „Life Long Learning” koncepció és a pedagógus-életpályamodell számára egyaránt.

Számoljunk azzal is, hogy egy **intézmény nem lehet jobb, mint a vezetője**. A vezető akarata, fejlesztése-fejlődése, együttműködő változása nélkül nem lehet sikeres a folyamat, ezért a szervezet fejlesztése – egy coaching folyamatban – együtt jár a vezetők képzésével is.

Az iskolák akkor tudják betölteni társadalmi szerepüket, ha a belső fejlesztések mellett képesek felismerni és reflektálni is tudnak a helyi társadalmi környezet igényeire is.⁴⁹ A vidék megtartóerejének növelése érdekében az iskoláknak kiemelkedő szerepe lehetne a helyi közösségek fejlesztésében is.

A magatartástudományi alapú szervezet/intézményfejlesztés folyamata:⁵⁰

- a. **Diagnózis, helyzetértékelés** (SWOT, eredménymutatók, neveltségi szint, működési folyamatok, szabályzatok, kommunikáció, klíma, elégedettség vizsgálat stb.)
- b. **Beavatkozások** a továbbfejlődés érdekében (cél- és stratégiaalkotás, vezetésfejlesztés, változáskezelés, folyamatfejlesztés, szaktanácsadás, személyiség- és készségfejlesztő tréningek (például: HKT program, kommunikáció, konfliktuskezelés, pszichodráma, csapatépítés, csoportfejlesztés stb.)
- c. **Értékelés, elemzés**, következtetések levonása, továbblépés

Ezeknek a változtatásoknak az elindításához természetesen szükség van a szakmai támogató- és szolgáltatórendszerek kialakítására (kutatás-fejlesztés-szolgáltatás).

5.3. A rejtett tanterv átalakítása, nevelő iskola

A kiemelkedő színvonalú, megjegyzésre érdemes pedagógiák és iskolák működésének titka és alapja minden esetben a tanár-diák közötti szeretetkapcsolat volt. Erre épült föl a magas szintű tudásátadás. Ennek nincs alternatívája. Sok iskolában azonban a tömegoktatásban eluralkodó eltorzult értékrend miatt a szeretetkapcsolatot az elszemélytelenedett intellektualizáló oktatás váltotta föl. A dogmatikus megközelítés és a merev szabályrendszerek csak a szavak szintjén engedik érvényesülni a szeretet mindent átható isteni parancsát, az nem tud beépülni a szervezetek működésébe. Magyarországon ez alól csak az egyházi és a reformiskolák *némelyike* jelent kivételt. **Azt tapasztaljuk, hogy minden tanterv és jelszó, célkitűzés és törvény ellenére hol a szeretetkapcsolatokra épülő nevelés, hol a tudásátadás, hol mindkettő hiányzik az iskolákból.** Az „iskolagyárakban”, a bürokratikus-hatalmi szervezetek darálójában eltűnik a szeretetkapcsolatok hálózatába formálható személyiség. Szenvednek tőle pedagógusok, vezetők, gyermekek, szülők egyaránt. Végső következményeivel pedig kénytelen-kelletlen szembesülünk a korábban elemzett társadalmi devianciák sokaságában.

De vajon meg lehet-e valósítani a „szeretetközpontúság” eszméit a tömegiskolákban is, vagy csak egy ábrándról, álomképről beszélünk?

Az elmúlt évszázad reformerei számtalan építőelemét kidolgozták az új nevelési rendszernek (erkölcsi célok, gyermekközpontú, aktív nevelés, a száraz intellektualizmus meghaladása, az életkori sajátosságok figyelembevétele stb.). Ehhez a 20. század végén az elemzett kötődésemélet, a fejlődéslélektan, a szociálpszichológia, a tudás- és a szervezetszociológia hozzáadta a csoportokban és szervezetekben való viselkedés megváltoztatásának szaktudományát, a legutóbbi évtizedekben pedig mindez kiegészült a szociális neuronelmélettel, illetve a hálózatkutatások eredményeivel is.

Ma már sokak számára egyértelmű, hogy a fejlett és értelmes személyiség kialakulásához mind a pedagógusok, mind a diákok számára a naponta megélhető inspiráló kapcsolatok mellett *olyan támogató csoportfolyamatokra van szükség, amelyeket a csoportlélektan és a szervezetfejlesztés szaktudománya tehet hozzá a pedagógiához.* Ezzel a szaktudással széles körben hozható létre és terjeszthető el a „Szeretet Iskolák” hálózata, amelyeknek működését a ma legkorszerűbb eredményorientált csapatmunka biztosíthatja, amely egyben a tudásgazdaság kifejlesztésének az alapja. A „csoporthelyzetben nemcsak az egyén tanul, hanem a csoport egésze is. Ilyenkor maguk a csoportfolyamatok fejlődnek, új kollektív tudás jön létre, amely lehetővé teszi a csoportban, azaz az emberi kapcsolatokban az együttműködésben rejlő potenciál kibontását. A tanuló csoport vagy *tanuló szervezet* azt feltételezi, hogy az egyén képes a tanulás során saját tudásának megosztására, illetve mások tudásának az átvételére, a tanulás során a csoportban jelentkező dinamikus folyamatokhoz való alkalmazkodásra. Mindezek fényében nem meglepő, ha sokan az iskolák által leggyakrabban követett hagyományos individuális tanulásszervezési modell radikális újraértékelését és átalakítását javasolják.⁵¹

Azért hiszünk tehát mélyen a tömegesen megvalósítható és elterjeszthető „Szeretet Iskolákban”, a harmadik évezred pedagógiájában, mert egyfelől a szaktudományok fejlődésével egyre pontosabb technológiát tudunk a szeretet isteni parancsa mellé rendelni, és egyre jobban látjuk, mitől függ az eredmény, másfelől már évtizedekkel ezelőtt létrehoztuk ennek ma is eredményesen működő prototípusait.⁵²

Egy ilyen megoldás kifejlesztésére vállalkozott az 1982-ben elindított HKT-program,⁵³ amely ötvözi az újszövetségi szentírás krisztusi szeretetparancsát a ma is legkorszerűbbnek tekintett szociológiai, szociálpszichológiai, fejlődés- és csoport-lélektani, reformpedagógiai stb. elméletekkel. Olyan iskola- (és közösség-) szervezési paradigmáról van szó, amely sok osztályban képes hitelesen megvalósítani a szeretetkapcsolatokra épülő nevelés eszményét. Ezáltal egyszerre képes a nevelés és a hatékony tanulás megvalósítására.

Az eltelt több mint 30 évben felhalmozott tudás alapján – (sok ezer szülő, gyermek, pedagógus, kutató véleménye és tudományos vizsgálatok, iskolai versenydíjak, társadalmi elismerések stb.) – egyre inkább igazolni látjuk a program eredményeit.⁵⁴ Egy szülő így ír: „egy nagyon fontos, ősi felfedezés van ebben a módszerben: a szeretet és a megértés, amelynek megzabolázó ereje van: javít, korrigál, szeretetre méltóvá tesz. A már-már elveszettnek tűnt egyéneket, az elvadult problémás jellemeket is átalakítja, helyrebillenti. Van ebben a módszerben – úgy gondolom – egy megkérdőjelezhetetlen, erős hit, amely szeretettel párosulva hihetetlenül nagy dolgokra képes.”⁵⁵

Az iskolák többségében ma nem fontos, hogy a gyermek „egy fejlődő ember”, aki családtagként (később édesapaként és édesanyaként) éli az életét, hanem egyszerűen „csak tanuló”. Mindazokat a hatásokat, amelyek otthonról érhetik a gyermeket, igyekeznek kizárni.⁵⁶ Csak a tanulói identitását erősíti: személyes problémáival, életvitelével, háttérével – mint zavaró tényezőkkel – csak a legszükségesebb mértékben foglalkozik. Nem törődik azzal, hogy alkalmassá tegye a családi szerepekre, a társadalmi beilleszkedésre, kapcsolatok kialakítására, együttműködésre. Azokat pedig, akik személyes adottságaik vagy családi háttérük miatt nem alkalmasak az iskolarendszerben való előrehaladásra, önbecsülésükben és társas kapcsolatrendszerükben megroppantva magára hagyja nehézségeikben, majd fokozatosan megválnak tőlük.⁵⁷

Az iskolarendszerben való továbblépésből ezek a fiatalok ugyan „felmentést kapnak”, de senki nem kaphat felmentést az alól, hogy családtagként, unokaként, testvérként vagy szülőként, feleségként vagy férjként helytálljon. Ezeket az ismereteket azonban – ahogy a statisztikai adatok mutatták – már otthon sem lehet elsajátítani: egyre kevesebb család tud sikeres mintát nyújtani a gyermekek megszületéséhez és felneveléséhez.⁵⁸

A tanítás mai gyakorlata, a kereteit meghatározó módszertan, ethosz, a tanulási folyamat felépítése, ütemezése, technológiája, szervezeti kerete, az emberformálás csatornáinak írott és íratlan szabályai a múlt század óta szinte változatlan formában öröklődtek át és szilárdultak meg, nagyjából amióta a népességfogyás megfigyelhető. Az iskola a 6 éves, első osztályos tanulókat gyakorlatilag ugyanolyan módszerekkel⁵⁹ tanítja, mint a 18-20 éves fiatalokat, ami azt mutatja, hogy egyrészt nem igazodik a gyermekek fejlettségi szintjéhez,⁶⁰ másrészt infantilizálja, lebutítja a fiatalokat, akik sokkal többre lennének képesek.

Eközben az eltelt évszázadban, de különösen az utóbbi 20 évben gyökeresen megváltozott az iskola körül a társadalom, ám a magyar iskolák többségében a tanítási módszereket illetően lényeges változás nem történt.

Az iskolák társadalmi környezetének változásai ma sem állnak meg. Az előrejelzések szerint egyre nagyobb szerepet kapnak a bizalmi kapcsolatokra építhető társadalmi folyamatok, több helyszínen, párhuzamosan folyó tanulás és hasonló kombinált megoldások, rendszerek, amelyekben növekvő igény van a hálózatos kapcsolatrendszerekre. Megnö a csoportteljesítmény szerepe, kibővülnek a forrásai (infokommunikáció) stb.,⁶¹ amelyek a hagyományos kontrollmechanizmusokkal már nem is ellenőrizhetők.

5.3.1. Az osztályok átalakítása

Az osztályok a gyermekek számára a másodlagos szocializáció kereteit adják. Kulcskérdés tehát, hogy ezek olyan keretek között működjenek, hogy a gyermekek egymás személyes erőforrásaiként lehessenek együtt, hogy kapcsolataikban támaszt és inspirációt találjanak, hogy olyan, kibontakozásukat és fejlődésüket elősegítő, stabil és megbízható oszlopoknak érezhessék egymást, amelyekre egész életük során számíthatnak. Ehhez kívánatos mintegy **nagy családdá, szeretet-közösségekké formálni minden iskolai osztályt.**⁶²

Erre az egyik bevált megoldás a több évtizedes kutató-fejlesztő munkával kialakított tanulásirányítási paradigma, a HKT-program, amely a legkorszerűbb szociológiai, fejlődés-lélektani, szociálpszichológiai

kutatásokra és reformpedagógiai tapasztalatokra építve a személyiségfejlesztés céljának rendeli alá az iskolai folyamatokat.⁶³ A fejlődési trendeket évtizedekkel ezelőtt érzékelve kutatócsoportunk megfogalmazta és a gyakorlatban is kialakította a kultúraváltás alapmintáit.⁶⁴ **A komplex iskolai nevelési rendszer az osztályok szervezetét kiscsoportokra bontó, rugalmas, erőszakmentes szervezeti kultúrába illesztett pedagógiai technológia, amely alkalmazkodni tud az eltérő társadalmi háttérű személyek igényeihez, ezért képes a társadalmi különbségek bizonyos mértékű kompenzációjára is.** A társadalmi esélyegyenlőtlenség csökkentését⁶⁵ és a tehetséggondozás eredményességét tudományos kutatások, hatásvizsgálatok, országos tanulmányi versenyeredmények igazolják.⁶⁶ Több ezer oldal publikáció, tanterv, továbbképzési anyag, egy sikeresen működő technológia évtizedek óta vár arra, hogy közoktatási mértékben is hasznosulhassanak eredményei. A program néhány iskolában, osztályban ma is prosperál. A sok száz osztály gyakorlatában kiterjesztett technológia⁶⁷ demográfiai szempontból lényeges eleme a társas környezet kialakítása:

- Az osztályokon belüli 3-5 fős csoportokat alakítunk ki, amelyben a diákok szabadon választhatják meg társaikat. Minden tanuló választhat, és őt is választhatják, egyetlen megszorítással: mindössze 3-5 fő ülhet csak egy csoportban. A kötött létszámra azért van szükség, mert ez teszi lehetővé a csoporttagok aktivitását. (Ha hatan vannak, gyakran előfordul, hogy egyesek kiszorulnak, vagy a csoport kisebb egységekre bomlik föl.)
- A társválasztást a szociális kompetenciák elsajátításával egyre inkább a hatékony feladatvégzés határozza meg. Más-más csoportszerkezet alakulhat ki a különböző tantárgyi feladatok esetén, vagy játékok, sport, spontán összejövétel stb. alkalmából, miközben a csoportok értelmi képességek szerint is differenciálódnak.
- Az idő előrehaladtával egyre több erős kötődés és munkakapcsolat alakul ki az osztályban, amely segíti a gyerekeket problémáik folyamatos megoldásában, biztosítja továbbfejlődésük lehetőségét, és kiegyensúlyozottá, harmonikussá teszi az osztály egészének működését.

A családi szocializációjukban sérült gyermekekre külön oda kell figyelni. A probléma, ahogy korábban láttuk, általában csecsemő- vagy kisgyermekkorban keletkezik, és generációkon keresztül is továbbörökíthető. A legtöbb konfliktust és nehézséget ők jelentik. Beilleszkedésük lassúbb és útvesztőkkel teli, bár tapasztalataink szerint kb. 6-8 hónap alatt a legproblémásabbak is megtalálják az őket elfogadó társakat. Ez az útkeresés nélkülözhetetlen ugyanakkor ahhoz, hogy megoldják beilleszkedési nehézségeiket, amelyek később párkapcsolati készségeik fejlődésére is kihat.

A feladat részükre nemcsak egy-két időleges kapcsolat szerzése, hanem az is, hogy elsajátítsák a kötődéshez, a kapcsolatok menedzseléséhez szükséges alapélményeket és kompetenciákat. A többieknek nemcsak egyszerűen segíteniük kell őket, hanem integrálniuk is, ami kölcsönösen meglévő társas kompetenciák egész sorát feltételezi. Így hosszabb időre van szükség ezek elsajátításához. Ha ez nem történik meg 9-11 éves korig, kamaszkorban már sokkal több időt igényel, és az iskolából való kilépésük után a társas kapcsolataik megoldatlansága deviáns vagy antiszociális magatartásra kényszerítheti őket, amit a gyermekvállalási hajlandóság deficitjét elemezve már tárgyaltunk.

Bizonyos idő (kb. egy év) elteltével, amikor már az alapvető kooperációs technikákat ezek a gyermekek is elsajátították, lehetővé válik az is, hogy a pedagógus szándéka szerint bármilyen csoportalkotási módszerrel éljen. Ilyenkor alakíthatók ki a differenciált képesség- vagy feladatorientált csoportok.

A röviden bemutatott módszertan tehát alkalmas a tanórák vezetésében az eddig túlnyomó részben frontális óravezetési gyakorlat felváltására.

5.4. Pedagógusképzés és továbbképzés⁶⁸

A modern pedagógustársadalom és iskola megteremtéséhez az elmúlt pár évben megtettük az első lépéseket: a pedagógus-életpályamodell és a minősítési rendszer alkalmas lesz ennek támogatására.

A demográfiai és a versenyképességi szempontok érvényesítéséhez szükséges személyiség-, szervezet- és folyamatfejlesztő háttérintézmény, valamint ennek országos hálózatának kialakítása azonban még előttünk áll.

Ahogy a szervezetfejlesztési kérdéskörben kifejtettük, az iskolák szocializációs funkciójának betöltéséhez két fő feladatot kell véghezvinnünk: **egyfelől szükséges az osztályfőnöki középvezető „beosztás” létrehozása,** és a szerepkörben alkalmazott pedagógusok szaktudásának bővítése, másfelől ugyanilyen fontos a **pedagógusok tömegeinek felkészítése a társas tanulási technológiák alkalmazására.**⁶⁹

Az osztályfőnök csak akkor válhat a gyermekek, az osztályok és a pedagógusok igazi vezetőjévé, ha – a felelősség és a jogosítványok mellé – megkapja a középvezetői feladatok ellátásához szükséges képzéseket.⁷⁰

A továbbképzési rendszer – a demográfiai szempontokra fókuszáló – felépítése és működtetése ugyancsak részletekbe menő speciális megközelítést igényel, és a célok eléréséhez csak részben alkalmasak azok a módszerek, amelyek ma a pedagógus-továbbképzések java részére jellemzők. A továbbképzések tartalmi és módszertani felépítésének részleteire itt nem térnénk ki, csak megfogalmazunk néhány tényezőt, amelyek az eredményességet meghatározzák.

- A képzések módszertanában a saját élményű tanulás kell legyen meghatározó. A társas kapcsolatok építésének kompetenciája nem fejleszthető ki frontális előadásokkal. A pedagógusok akkor lesznek képesek a nevelési funkciók ellátására, ha maguk is részt vesznek ilyen irányú továbbképzéseken. **Vagyis csak akkor, ha a személyes-csoportos szaktanácsadás célkitűzése, szervezeti struktúrája, megszervezése, felépítése, tartalma, értékelése egyaránt tartalmazza a nevelési súlypontokat.** Ha ezek a folyamatok kizárólag a tantárgyi oktatásra szűkülnének, nem is várhatnánk elmozdulást a pedagógusok osztálytermi munkájában.
- A pedagógusok beiskolázási folyamatában az önkéntességet kell szem előtt tartani. A hivatali, bürokratikus, államhatalmi utasítások helyett **marketingeszközökre építve terjeszthető el eredményesen, a legkisebb ellenállással,**⁷¹ például:
 - o hirdetéssel szervezett tematikus **tanfolyamok, képzések, tréningek,**
 - o **konferenciák, kiállítások, módszertani vásárok,** bemutatók,⁷²
 - o szupervízió, **esetmegbeszélő csoportok** (Bálint-csoport) stb. segítségével.
- Felmerül a kérdés azonban, hogy **milyen módon irányíthatók azok az intézmények és személyek, amelyek** marketingmódszerekkel **nem motiválhatók** a továbbképzésben, és emellett **eredménytelenek?** Ennek a körnek a kezelése más eszközökkel oldható meg,⁷³ például:
 - o törvényi szabályozással (például: bizonyos évenkénti személyes **továbbképzési pontszerzés**);
 - o minősítési kritériumokkal (életpályamodell); vagy
 - o az intézmények nyilvános **eredményességi besorolásával** (az alsó 10% számára megállapítandó automatikus kötelezettségi előírás).

Egy eredményes és gazdaságos továbbképzési rendszer felépítésében, a csapattanítás (team teaching) módszertanára tudunk támaszkodni. Egy ilyen rendszert 1985–1996 fejlesztettünk ki.⁷⁴ Működésének főbb elemei:

1. Kétnapos bevezető tréning záró mozzanataként a pedagógusok 6-10 fős csapatokat alkotnak.
2. **A csapatok az első évben – a tanácsadó-vezető irányításával – körbelátogatva egymást havonta** óralátogatáson **találkoznak, megnézik és elemeznek 2 órát.** Az elemzésekben **megerősítik tantárgyi felkészültségüket, a metakogníciós készségüket, képesekké válnak az önfejlesztésre, miközben hálózatot, kapcsolatot építenek, és fejlesztik egymást.** Alkalmanként a vezetők előadásában tájékozódhatnak az aktuális trendekről, innovációkról, szakmai és szervezeti hírekről.
3. **A tanév lezárultakor** a pedagógusok workshopon dogozzák fel az éves tapasztalatokat, záró **dolgozatot írnak.**
4. **A második évben** (a módszertan szókincsének, kompetenciáinak elsajátítását követően) maguk is **aktív, tanító csapattagokká válnak,** és a szakirodalom tanulmányozásával, előadásával erősítik felkészültségüket.
5. **A harmadik évtől a legjobbak teamvezetői megbízást kaphatnak,** taneszközkészítőkké, előadókká válhatnak, bemutató órákat tarthatnak.
6. Ezt a folyamatot a kiválóbbak hamarabb is elvégezhetik, folyamatos utánpótlását adva így a növekvő szaktanácsadói hálózatnak.

Egy-egy ilyen csapat egy év leforgása alatt önfejlesztő csoporttá válik. **Kialakulnak a bizalmi kapcsolatok, a kölcsönös támogatás, életre szóló tanulási motiváció, fejlődési késztetés.** Kimagasló eredményeket érnek el környezetükben, és az iskolák (kollégák, gyermekek, szülők) fejlesztő motorjaivá válnak. A módszer **költséghatékonysága** – az egyéni tanácsadáshoz képest – **szembetűnő,** hiszen egy délelőtti folyamán mindössze egy szaktanácsadó 8-10 pedagógus munkáját támogatja személyesen, egy időben.

A rendszer működését a szaktanácsadók hasonló keretekben történő folyamatos képzése egészíti ki, amelynek tematikáját a szakmai alapismeretek, újdonságok és a gyakorlatban keletkező problémák megoldása adja (például: pedagógiai szociálpszichológia, a csoportok kezelése, szociometria, coaching- és tréningtechnika, konfliktuskezelés, kommunikáció stb., amelyek természetesen szintén csapattanítás formájában, „témacentrikus csoportfolyamatban”⁷⁵ történnek.

(Összefoglalás)

Az ország lélekszáma megállíthatatlannak tűnő módon – kisebb-nagyobb hullámzással – több mint egy évszázada fogyásban van, és ez a negatív trend az utóbbi 40 évben a korábrinál is sokkal erőteljesebb. Bár ez a jelenség más országokat is érint, Magyarország népessége európai és nemzetközi összehasonlításban is a leggyorsabban fogyatkozóak közé tartozik. Társadalmunk egy beláthatatlan következményekkel fenyegető krízis küszöbére érkezett. Ha nem tudjuk megállítani a tendenciát, pár éven belül felborul az egyensúly, és veszélybe kerül az államháztartás, a nyugdíjrendszer, az egészségügy, a közoktatás, az út-, és vasút hálózat, a infrastruktúra fenntartása stb.

Demográfusaink évtizedek óta jelzik a veszélyeket, de az – elsősorban gazdaságpolitikai jellegű – **beavatkozási kísérletek csak lelassították a folyamatot, a trendet azonban sem megállítani, sem visszafordítani nem tudták.** Tanulmányunkban azt vizsgálva, hogy milyen más, eddig feltáratlan okai lehetnek a folyamatnak, rámutattunk, hogy a lélekszám fogyatkozásának nemcsak pénzügyi okai lehetnek, ezért gazdaságpolitikai eszközökkel való kezelésük sem lehetett eredményes.

A születések számának évszázada kezdődött folyamatos csökkenése – az adataink szerint – elsősorban az iskoláztatás kiterjesztésével látszik leginkább összefüggést mutatni.

Álláspontunk szerint az iskolarendszer kiterjesztésének hatása nem (csak) azért csökkentette a gyermekszületési kedvet, mert hosszabb időt töltenek a fiatalok az oktatási rendszerben, hanem (főként) azért, mert az iskolák működése, értékrendje, az ott alkalmazott módszertan (a rejtett tanterv) gyermek- és családellenes. Ennek anomáliáival és következményeivel más összefüggésben a 20. század reformpedagógiai mozgalma több oldalról foglalkozott; eredményei a nyugat-európai iskolarendszerekbe már évtizedek óta be is épültek, demográfiai eredményei is láthatók.

A tényezők mélyebb feltárása érdekében a másik jelenségekör, amivel foglalkoztunk, az a születésszám 1975 óta tartó még erőteljesebb csökkenése. Ennek okát a múlt század közepétől (1950–1970) végrehajtott erőltetett iparosításban látjuk, amikor az anyákat, a csecsemőktől elszakítva, „államosították”. Fejlődés-lélektani és neurológiai kutatások alapján állítható, hogy **a kora gyermekkori anya-gyermek kapcsolat minősége meghatározza a felnőttkor érzelmi stabilitását, intellektuális teljesítő képességét, szociabilitását.** Mivel az ötvenes évektől – a statisztikai adatok szerint – *a magyar nők tömeges munkába állítása megfosztotta a csecsemőket a harmonikus anya-gyermek kapcsolatoktól, ez a generáció pszichés sérülésekkel, kapcsolati problémákkal küzdött élete során, amit gyermekeiben is továbbörökített.* **Vizsgálatunk szerint ez folyamat (az iskolák rejtett tanterve mellett) a népesség csökkenésének másik legfontosabb tényezője.**

Az elsődleges és másodlagos szocializáció anomáliáira visszavezethető sérülések nemcsak a népességfogyásban mutatkoznak meg, hanem – a hazai és nemzetközi kutatásokból is kiolvasható – érték- és kapcsolati válságban, az együttműködési kultúra, a társadalom összbizalmi szintjének alacsony fokában, a kirekesztő, szélsőséges gondolkodásban, az általános elégedetlenségben is.

Tanulmányunkban nem elemeztük a fiatalok elvándorlásának kérdését, a népegészségügyi mutatók állását, a diákok tanulmányi eredményességét és más olyan részterületeket, amelyek összefüggésbe hozhatók a szocializációs folyamattal. Ennek ellenére ezeket fontos indikátoroknak tartjuk, és bízunk abban, hogy az ezzel kapcsolatos feladatot mások el fogják végezni.

Tanulmányunkban megállapítjuk, hogy **a népesség gyarapodásához és társadalmunk egészségesebb mentális működéséhez (a nemzetközi versenyképesség növeléséhez) egyetlen út vezet: egy család- és gyermekbarát társadalom kialakítása, kapcsolati kultúránk rehabilitációja, társadalmunk bizalmi**

szintjének emelése. Ez egy komplex, sokirányú állampolitikai feladat. Nem állunk meg a következtetések levonásánál, megjelöljük a célcsoportokat, és – a véleményünk szerint – legfontosabb kitörési pontokat, módszereket, amelyekkel a kitűzött célok megvalósíthatók.

A kapcsolatcultúra átalakításának terve minden korosztályt, intézményt és települést érint. A feladat léptéke miatt a konkrét célkitűzésekbe és a megvalósítási folyamatba, az államigazgatási-jogalkotási megoldások mellett nélkülözhetetlenül szükséges az érintettek (közintézmények, egyházak, települések, helyi közösségek, civil szervezetek és népeségcsoportok, magánszemélyek stb.) bevonása.

A kapcsolatcultúra fejlesztésében az iskoláknak meghatározó szerepük van. **Fel kell erősíteniünk az iskolák személyiségformáló, nevelő funkcióját, gyermek- és családbaráttaá kell tennünk az intézményeket.** Az iskoláztatás jelenlegi szintjén a pedagógia tudomány fejlettsége ma már lehetővé teszi, hogy ne csak tűzoltómunkát végezzünk, hanem figyeljünk a mélyebben zajló folyamatokra is, és hosszú távra tervezzünk. A problémák gyökereinek feltárásával sürgető szükségszerűséggé válik az iskolák rejtett tantervének „újraírása”. Ehhez egyfelől a szervezetek fejlesztésére, másfelől az iskolák értékrendjének átalakítására van szükség, amelynek legfontosabb eszköze a pedagógusképzésben és továbbképzésben a társas tanulási formák elterjesztése.

Mindössze 2-3 év áll rendelkezésünkre, hogy a népes Ratkó-korosztály gyermekeinek (ma 32–40 éves korosztály) együttműködését megnyerve, a születések zuhanó trendjét megfordíthassuk, mert az őket követő nemzedékek létszáma már harmadával kisebb, így velük a fordulat már nem érhető el, és **a krízis kezelhetetlenné válik.** A feladat elvégzését ezért sürgetőnek tartjuk.

JEGYZETEK

- ¹ Józán Péter: Jelentés a demográfia állapotáról és a népesedési viszonyokról, 2005, 160. o. <http://econ.core.hu/doc/parbeszed/jozan.pdf> letöltés: 2014. december 31.
- ² „Lehetne még több bölcsődét nyitni... De van, amikor, illetve amiben már az egyéneknek, és nem igazán a kormánynak múlnak a dolgok.” Haiman Éva: Emelni kell a nyugdíjkorhatárt. Interjú Spéder Zsolttal, 2015. július 11. <http://www.napigazdasag.hu/cikk/49457/>, letöltés: 2015. július 11.
- ³ A demográfusok egy része közvetlen összefüggésbe hozza a gyermekek után járó támogatások, az anyagi helyzet alakulását a születések számával. A magunk részéről ezt az álláspontot nem osztjuk. Dr. Baranyai István: A családi pótlék és a gyermekek fordított kiadások. *Statistikai Szemle*, http://www.ksh.hu/statszemle_archive/1998/1998_10/1998_10_805.pdf
- ⁴ A legújabb népesedéspolitikai döntések egy része hasonlóképp vakvágányon halad, félreértve a gyermekszám csökkenésének igazi okait. 2014-ben, nagy reklámmal indult a Gyed Extra, amely a gyermekgondozási díjat munka mellett is biztosítja, és már gyes igénybevétele mellett is lehet dolgozni! Ezek az intézkedések kifejezetten károsak a jövő nemzedékre nézve. Támogatandónak tartjuk azonban a diplomás gyed bevezetését, mert a legtermékenyebb korosztályban segíti (1) az anyák csecsemőjükkel való intenzív együttlétét és (2) eltartását. http://www.penzcentrum.hu/karrier/meg_az_is_lehet_hogy_megeri_gyereket_vallalni_jovore.1042704.html
- ⁵ „A mai rendkívül rossz népesedési helyzet nem azzal függ össze, hogy a fiatal nők nem szeretnék gyermeket, sokkal inkább kiszolgáltatott helyzetükkel a partnerkapcsolatokban, valamint saját reménytelen lelkiállapotukkal.” Tóth O.: Családformák és együttélési minták a mai magyar társadalomban. In: Pongrácz T. – Tóth, I. Gy. (szerk.): *Szerepváltozások. Jelentés a nők és férfiak helyzetéről*. 1999, Társas, 53–58. o.
- ⁶ Interjú Demény Pállal, Bajomi Bálint: Európa demográfiai lejtőn. 2014/12/10, http://eletstudomany.hu/europa_demografiai_lejton
- ⁷ „A politikusoknak folyamatosan fel kell hívni a figyelmét, hogy a szeretet civilizációját építsük, emberhez méltóbbá tegyük a világot, hogy a fiatalok nyugodt körülmények között kezdhessék meg a házasságukat, hogy a gyermekek a szeretet légkörében növekedhessenek, elismerve a vallási értékeket és hagyományokat.” Várnai Péter: Jegyeseknek a családról a Zsinat után. In: Pákozdi István (szerk.): *Öt évvel a zsinat után*. Budapest, 2013, Vigília, 136. o.
- ⁸ Benkő Ágota, a Népesedési Kerekasztal koordinátora kiemelte: nagyon nagy baj van, és ha ezek a jelenleg is tartó demográfiai folyamatok így mennek tovább, menthetetlenül elfogyunk, illetve az elöregedés miatt összeomlik a társadalom. <http://ujvaros.eu/post/12382>
„Egy olyan társadalomban, amelynek túlnyomó része sem testileg, sem lelkileg nem érzi jól magát, a közbizalom hanyatlak, az elit által lefektetett magasztos elvek messze kerülnek a társadalmi valóságtól. Ezért újra kell

- definiálnunk azt a fogalmi keretet, amelyben a jóllét (well-being) és a demokrácia viszonyait, kapcsolódási pontjait szeretnénk megtalálni. A magyar politika egészének közös, elemi érdeke, hogy képes legyen az egészségpolitikát ebben az új paradigmában elhelyezni. (Jeskó József – a Méltányosság Politikaelemző Központ elemzője, Háziorvosi Híradó), <http://www.ekor-lap.hu/egeszsegugy/2014/egyre-nagyobb-a-veszely>, letöltés: 2015. március 13.
- 9 A boldogabb családokért, A Magyar Katolikus Püspöki Kar körlevele a hívekhez és minden jóakaratú emberhez a házasságról és a családról Magyarországon. Budapest, 1999, Magyar Katolikus Püspöki Kar, 143. o. <http://www.katolikus.hu/csalad.html>, letöltés: 2015. március 3.
- 10 Ferenc pápa a családokhoz, Forrás: Magyar Kurír, <http://www.magyarkurir.hu/hirek/ferenc-papa-csaladokhoz-legyetek-szentseg-es-az-imadsag-peldai>, letöltés: 2015. január 16.
- 11 Az a család, amelyik együtt imádkozik, együtt is marad. Lássuk meg családokban az ország legnagyobb kincsét, és tápláljuk őket imával és a szentségek kegyelmével. Ne rejtjük el a hitet, Jézust, hanem vigyük el a világba és mutassuk fel tanúságtételünket a családban! Ferenc pápa a családokhoz: Legyetek a szentség és az imádság példái, i. m.
- 12 „A férfinak és a nőnek kell a középpontban lennie, ahogyan azt Isten akarja, nem úgy, ahogyan a pénz.” Andrea Tornielli – Giacomo Galeazzi: *Ferenc pápa – Ez a gazdaság öl*. 2015, Jezsuita kiadó, 49. o.
- 13 Ferenc pápa beszéde az Európai Parlamentben. *Magyar Kurír*, 2014. november 25., <http://www.magyarkurir.hu/hirek/ferenc-papa-beszede-az-europai-parlamentben>
- 14 A történeti tudatosság teszi lehetővé, hogy a magyarság ne csak a jelen pillanataiban, hanem évszázadokban gondolkodjék, és olyan történelmi feladatok tervszerű gondolatai hassák át, amelyek a nemzet fennmaradása és fejlődése szempontjából századokat karolnak át. Korniss Gyula: *Nemzeti megújulás*. Budapest, 1929, Eggenberger, 27. o.
- 15 Minden emberi közösség létezésének legmélyebb alapját, mondhatni talapzatát a lelki, erkölcsi, szellemi bázis jelenti. A magyarság általános anyagi, fizikai leromlásának döntő okát az elmúlt évszázadok során mindig ennek a spirituális talapzatnak a károsodására lehetett visszavezetni. Bogár László: A legszebb tervek vége. Magyar Hírlap archívum – 2014. január 14.
- 16 A legnépesebb évfáratban 89 750 (38 éves) hölgy él, a legkisebb létszámú kohorsz 67 325 hölgyet takar (ők 2015-ben 32 évesek). <http://www.ksh.hu/interaktiv/korfak/orszag.html>
- 17 A házasság Magyarországon területi megoszlásban nem mutat egységes képet, ezért egy stratégiai kialakításának fontos építőköve a kistérségi szemlélet kialakítása. Pongrácz Tiborné: Párkapcsolatok. In Öri Péter – Spéder Zsolt (szerk.): *Demográfiai portré*. 2012, 13. o., Kapitány Balázs – Spéder Zsolt: *Gyermekvállalás*. 40. o.
- 18 Mint korábban láttuk, az „önbizalom-hiányos és nehezen kötődő” nemzedék személyiségfejlesztése a cél, hogy képessé válhasson gyermekek vállalására, és alkalmassá azok felnevelésére. A pár hete elindított CSOK lakástámogatási programot jó irányú intézkedésnek tartjuk, de a költséghatékonysága erősen megkérdőjelezhető. Nem a kiemelt célcsoportra fókuszál, és mindössze ígéretekre, és nem teljesítésre fizet ki hatalmas összegeket. E mellett sokkal célzottabb és eredményorientáltabb megoldásokra is szükség van.
- 19 „A házasságra és a családi életre való felkészítést a szeretetben megélt élet egészében kell szemlélni, amelynek része a gyermek. Ebben a kontextusban tud megtörténni a harmonikus életfolyamat.” 131. o. „Az egyén jogainak túldimenzionálása a közösség rovására első körben az egyének atomizálódásához, lelki sérülékenységehez, az egyszemélyes háztartások és individualizált fogyasztás miatt értelmetlen fogyasztói viselkedéshez, a gazdaság improduktív túlterheléséhez, majd az önfelszámoláshoz vezet.” 133. o. „A házasságra való felkészítés és nevelés egyet jelent a szeretetre neveléssel.” Várnai Péter: Jegyeseknek a családról a Zsinat után. In Pákozdi István (szerk.): *Öt évtizeddel a zsinat után*. Budapest, 2013, Vigília, 134. o.
- 20 Philip Zimbardo hasonló megoldást javasol legújabb könyvében. „Csak együttes erővel lehet ezt a komoly társadalmi problémát orvosolni, hiszen a jövőnkrol van szó. A kormánynak, a civil szervezeteknek, a családoknak, az iskoláknak, a médiának, az internetnek megvan a maga feladata.” Balla Eszter: A nemzedék, amit tönkretesz a magány, az online játék és a pornó, [web:] <http://valasz.hu/vilag/a-nemzedek-amit-tonkretesz-a-magany-az-online-jatek-es-a-porno-113480>, letöltés: 2015. június 17.
- 21 Olyan programok, projektek segítségével lehet ilyen változást „önkéntesen” elérni, amely a közösségek és egyének összefogását támogatja. Ilyen lehet például egy olyan felhívás, hogy az egyedül élők „fogadjanak örökbe egy sok gyermekes családot, támogassák egy-két gyermek iskoláztatását”. Ilyen keresztszülő-mozgalom ma is működik külföldön és – a határainkon túl élő csángó magyar gyermekek megsegítésére – hazánkban is. Ezzel erősíthetjük a belső társadalmi kohéziót, miközben mindenki jobban érzi magát, és akinek van, az adni tud olyanoknak, akiknek nincs. Némelyik kisegyház figyelmet fordít arra, hogy hívei között megszervezze és működtesse a nagycsaládosokat. A fiatal lányok részt vesznek a kisgyermekes anyukák otthoni munkálataiban: sétálni viszik a gyermeket, felvigyáznak, foglalkoztatják őket, vásárolni mennek, takarítanak, vagy más módon könnyítik meg a gyermekek körüli munkát, egyben felkészülnek saját szerepeikre.

- 22 Commission on Social Determinants of Health FINAL REPORT: Closing the gap in a generation Health equity through action on the social determinants of health, http://whqlibdoc.who.int/publications/2008/9789241563703_eng.pdf, letöltés: 2015. január 4.
- 23 Dr. Charles Pascal to recommend the best way to implement full-day learning for 4- and 5-year-olds. With our Best Future in Mind: Implementing Early Learning in Ontario, <http://www.ontario.ca/education-and-training/early-learning-report>, letöltés: 2015. január 4.
- 24 Molnárné Venyige Júlia: Női munka és a társadalmi munkaszervezet. In *Nők és férfiak*. Kossuth, 1985, Magyar Nők Országos Tanácsa, 194. o.
- 25 1956-ban alakította meg 7 kismama a *La Leche Ligát*, hogy választ adjanak a szoptatással kapcsolatos kérdésekre. Ma ez már nemzetközi mozgalommá vált, Magyarországon egyesületi keretek között terjesztik magas színvonalú szaktudásukat, és támogatják országsszerte a kismamákat. „Felfedeztük, hogy a szoptatás sikere azon múlik, rendelkezünk-e a helyes információkkal, és van-e egy másik szoptató anyja, akihez tanácsért és biztatásért fordulhatunk.” <http://www.lll.hu/>
- 26 Nem szabad megállni a szokásos eljárások és keretek határán. Ha abból indulunk ki, hogy „a szülések elmaradásának okai jórészt magánjellegűek, az értékrendbe nem szólhat bele az állam, csak az akadályokat bonthatja le”, nézetünk szerint tévúton járunk (Élő Anita: Pánikriadó a 35 év felettieknél. Interjú Spéder Zsolttal, 2014.06.02., <http://valasz.hu/itthon/panikriado-a-35-ev-felettieknel-100218>).
- 27 A katolikus egyház például sikeresen támogatja a különféle szükségleteket a párkereséstől a családalapításon, házasságon át a kommunikációs, konfliktuskezelő, gyermeknevelési szükségletekig. Egyes plébániák tapasztalata mind tartalmi, mind módszertani szempontból kiváló forrás lehet programok, sőt az országos hálózat kialakításához.
- 28 Öröndetes, hogy 2013. március 20-án megalakult az Ifjúsági Szakértői Egyeztető Fórum, amely az ágazatközi együttműködés irányító fórumává válhat.
- 29 Erre a csoportos alkotótechnikák a leginkább alkalmasak. Ezek között például egy kiváló módszer a Nemzeti Innovációs Hivatal által ajánlott S3 modell (Smart Specialisation Startegy). A stratégia alkotás nem csak egy dokumentum elkészítését jelenti, hanem a résztvevők számára is egy tanulási folyamat, amely hatására mindenki fejlődik.
- Célja a kiválóságra épülő jövőkép meghatározása, a helyi szereplők és erőforrások felsorakoztatásával; a versenyelőnyök feltárása; a tudásáramlás maximalizálása; a már működő területi megoldások megerősítése; az előnyök elterjesztése a területen. Feltétele az érintett döntéshozói és érdekcsoportok (üzleti szféra, a kutatási és oktatási intézmények, a közigazgatás, a civil szervezetek és állampolgárok) együttműködése.
- A folyamat 6 lépése: (1.) A területi összefüggések és a megoldási lehetőségek elemzése. (2.) Egy megbízható és befogadó irányítási struktúra (governance structure) felállítása. (3.) Egy közös szemléletmód (shared vision) kidolgozása a terület jövőjét illetően. (4.) Korlátozott számú prioritások kiválasztása a területi fejlesztéshez. (5.) A jövőkép megvalósítására alkalmas szabályozás rendszer (policy mixes) kialakítása. (6.) Monitoring és értékelési rendszerek beépítése.
- A workshopok munkamódszere, felépítése: 8-10 fős csoportokban, csoporton belül lehetőleg minden területet képviselők ülnek együtt; A bevezető után az első csoportmunka: az elemzésekre és tapasztalataikra alapozva a csoport megfogalmaz 3-4 prioritást; az összesített csoport javaslatok áttekintése után a második csoportmunkában, a felmerült szempontokat beépítik a prioritásokba; összesítés, összefoglalás, döntések (forrás: Nemzeti Innovációs Hivatal).
- 30 Erre ma az Oktatókutatató és Fejlesztő Intézet tűnik a legalkalmasabb szervezetnek.
- 31 A hagyományos konferenciák vezérelőadásait követő szokásos szekcióülései alkalmatlanok arra, hogy a résztvevők széles köre megfogalmazhassa nézeteit, és azok megfelelő mélységben megvitatásra kerüljenek. Sokkal inkább egy központi koncepció megfogalmazását és annak esetleges kiegészítését támogatják, amelyben a résztvevők többsége csak a hallgatóság szerepét tölti be. Ezért másféle megoldásokra, sokkal inkább kooperatív és interaktív módszertanok, csoportos alkotótechnikák alkalmazására, brain stormingra (HKT, world café, open space, 3S, NCM, stb.) van szükség. Kiváló összefoglalója olvasható több hasonló módszertannak, csoportos alkotótechnikának: Ruzsa Ágota – Szentirmai Judit: A társas teremtmény dialógusok c. módszertani kiadványban. Budapest, 2014, SOL Intézet.
- 32 Németh Zsolt: Búcsúkeringő? <http://ujvaros.eu/post/12382>
- 33 Az egészséges élet alapja, hogy szeretetben éljünk, és úgy valósítsuk meg önmagunkat, hogy „ajándékkal adjuk másoknak”. Az egymás nevelésének folyamatában megvalósuló önátadás örök és termékeny mintát ad a következő nemzedékek számára, míg az önmagunkra, saját kiteljesedésünkre vagy érdekeinkre való fókuszálás már középtávon is blokkolja az értékátadásban sokszorozódó egyéni teljesítményeket is. Várnai Péter: Jegyeseknek a családról a Zsinat után. In Pákozdi István (szerk.): *Öt évtizeddel a zsinat után*. Budapest, 2013, Vigilia, 137. o.
- 34 A tudásgazdaságban a tudás- és társadalmi tőkét (social capital) tőkét tekintik a növekedés és a versenyképesség meghatározójának. „Ha figyelembe vesszük az emberek közötti kapcsolatokat, a kommunikációt, a bizalmat és a

társadalmi tőke egyéb alkotóelemeinek jelentőségét, akkor az információs társadalom és gazdaság fogalmait nyugodtan kiegészíthetjük a kommunikatív vagy kooperatív gazdaság és társadalom fogalmaival is. Ezek ugyanis a modern gazdaságban olyan meghatározó növekedési és versenyképességi tényezőnek tűnnek, amely nélkül a szűkebb értelemben vett tudástőke sem érvényesülhet.” Tanítás és tanulás: útban a tanuló társadalom felé, European Commission, 1995. In Halász Gábor: *A magyar közoktatás az ezredfordulón*. Budapest, 2001, OKKER, <http://halaszg.ofi.hu/download/Ezredfordulo-1.htm>, letöltés: 2015. április 1.

35 Kozma Tamás: *Bevezetés a nevelésszociológiába*. 1996, Tankönyvkiadó.

36 „Esendő az a nemzet, melynek állama mögött nincsen egységes és aktív társadalmi lélek. Ez nálunk hiányzik. A magyarságnak legfeljebb csak hangulata van, de nincsen sem ösztönös, sem tudatos nemzeti programja.” Korniss Gyula: *Nemzeti megújulás*. Budapest, 1929, Eggenberger, 9. o.

37 „A nemzet vagyonosodásának vannak lelki feltételei is, melyek megszerzésére tudatosan kell ránevelnünk az új nemzedéket. Ezek oly erények, melyek hiánya országunkban különösen szembeszökő: a szorgalom és szívós kitartás, kezdeményező erő és elhatározó képesség, tárgy szeretet és alkotóvágy, üzleti morál és takarékoság.” Korniss Gyula: *Nemzeti megújulás*. Budapest, 1929, Eggenberger, 14. o.

38 Ha nem élnek a nemzeti köztudatban szilárd és megsérthetetlen erkölcsi eszmények és normák, akkor a köznapi élet pillanatnyi szükségletei válnak egyedül irányadóvá s az élvezet kizárólagos céllá. Akkor hiányzik minden elvszerű mérték a nemzet közügyeinek megítélésében, s a nemzeti közösség tagjainak viselkedését pusztán a pillanatnyi rokon- vagy ellenszenv, az önző pártos cél irányítja. Korniss Gyula: *Nemzeti megújulás*. Budapest, 1929, Eggenberger, 34. o.

39 Már évtizedekkel ezelőtt megvalósítottuk. Ma is működnek iskolák, osztályok, ahol a diákok motiváltsága, tanulási kedve kiemelkedő eredményeket mutat. A tanulmányi eredményesség mellett biztonságban érzik magukat, szívesen járnak iskolába. A korábban kezelhetetlennek tűnt gyermekek megszelídültek, az agresszió megszűnt. A HKT program hatására erős társas kohézió alakul ki minden osztályban, a gyermekek között eltűnik a kirekesztés. A pedagógusok hatékonysága növekszik, kevésbé fáradnak el, sikeresebbek és elégedettebbek lesznek, szívesen járnak be dolgozni. A konfliktusos helyzetek, a tanító-diák szembenállás megszűnik, örömtelivé, együttműködéssé válik a légkör, a bizalmi szint erősödik, stb. Dr. Benda József (2002): A kooperatív pedagógia sikerei és szocializációs lehetőségei Magyarországon I–II. *Új Pedagógiai Szemle*, 2002/9–10. 26–38; 21–34. o.

40 A közoktatás-politika legfontosabb eszközei a célok megvalósításhoz a nemzetközi és hazai tapasztalatok alapján: (1) jogalkotás, (2) ösztönzés, (3) kompetenciafejlesztés (4) szervezetfejlesztés (5) kommunikáció. McDonnell – Elmore, 1987. In Halász Gábor: *A magyar közoktatás az ezredfordulón*, i. m.

41 Amelyik gyermek számára a család nem tudta kialakítani a biztos kötődési mintát, az iskolák ilyen módú átalakítása esélyt adhat az átöröklődő ördögi körből való kijutásra, és egyben iskolai teljesítményük és életpályájuk kiegyenesítésére. „A biztos kötődést nyújtó anya-gyermek kapcsolat pozitívan befolyásolja a gyermek szociális fejlődését. Ezek a gyerekek pozitív énképpel, magas motiváltsággal és teljesítménnyel rendelkeznek, szociális kapcsolataikban pedig sikeresek” (144. o.). Ezért különösen fontos a kötődési háló fejlesztése, a kötődési lehetőségek támogatása a pedagógiai munkában. Zsolnai Anikó: A gyermekkori kötődések szerepe a szociális kompetencia fejlődésében, in: *Neveléstudomány az ezredfordulón*. Budapest, 2001, Nemzeti Tankönyvkiadó, 151. o.

42 Az osztályrendszerű tanítási struktúra, úgy tűnik, a szocializációs feladatokat nem teljesíti. Nem véletlen, hogy a századforduló óta megindult iskolamegújítási kísérletek, bár nem tudatosan, mégis kivétel nélkül ennek a meghaladását is célozták (Jena-plan, Freinet-mozgalom, team teaching, projekt-módszer, Új iskola, Zsolnai-program, HKT stb.).

43 A vezetés legfontosabb funkciói (tervezés, szervezés, irányítás, ellenőrzés) ilyen létszámmal, személyre szólóan, minőségbiztosítással nem oldhatók meg.

44 A katonai szervezetek dolgoznak hasonlóan strukturálatlan (szereprendszeren kívüli) beosztottakkal, de ott sem tartozik 9 fönnél több 1 altiszt hatáskörébe.

45 PISA 2009, Összefoglaló jelentés, OH, 2010, 76. o.

46 Közismert, hogy az alsó és felső tagozat váltásakor törés keletkezik a diákok eredményességében. Amíg az alsó tagozatban a pedagógusok évekig kísérik nagy óraszámban a diákokat, a felső tagozatban átvezetés nélkül egyszerre több tanár kevesebb óraszámban tanítja őket. Ezt a problémát a szakma - eltolva a felelősséget - mint „nehézséget” veszi tudomásul. A probléma megoldatlansága a teljesítményvizsgálatokban ismételtén visszaköszön.

47 Ennek részletes kifejtése nem tárgya a tanulmánynak, részben továbbképzésről, részben – egyetemi keretek között – egy „középvezetői” szak kialakítását tartanánk jó megoldásnak. Ennek tartalmi fejezeteit és tananyagát részben kidolgoztuk.

48 *Két erősen elkülönülő irányzata van:* az egyik az adminisztratív jellegű, felülről vezérelt „átszervezést” takarja, amely lényegében a vezető által látható gyenge pontok kijavítását szolgálja, leginkább krízisintervenciót jelent. A másik a *magatartástudományi alapú szervezetfejlesztés*, amely figyelembe veszi a szervezetben dolgozók teljes körének (külső és belső kliensek, ahogyan a TQM fogalmaz) meglátásait, és a tanuló szervezetté válás

folyamatában, tartós, preventív jellegű beavatkozásokat, jelentős teljesítményjavulást ígér. A szaktudománynak és fejlesztői módszertannak már Magyarországon is megvannak az egyetemi, főiskolai, tanácsadó cégekkel együttműködő bázisai, ahol többéves képzések keretében lehet elsajátítani a vonatkozó elméletet és gyakorlatot (például: Corvinus, Szent István Egyetem, BKF, Concordia Kft., Flow csoport, Grow csoport). A Szervezetfejlesztők Magyarországi Társaságában részt vettünk ilyen képzési folyamatokban, és egy könyvsorozatot adtunk ki e témakörben: dr. Benda József (főszerk.): *Humán Erők – Vezetői Tudás Évkönyvek, 2000–2007*. <http://www.humanerok.hu/page1.php>

Például: házasságra felkészítő tanfolyamok, terhesgondozás, kismamakörök szervezésével stb.

A fejlesztés csapatmunkában végezhető eredményesen, és *képzett szakembercsoportot igényel*. Ilyen csoportok létrehozásával egy meghatározott algoritmus szerint biztonságosan fejleszthető minden szervezet. A szervezetek fejlesztése megrendelői igény szerint, önkéntes alapon, fokozatosan történhet meg. Célszerű néhány mintaintézmény kiválasztása, fejlesztése útján megfelelő disszeminációs folyamatokkal támogatva tervezni.

„...elkerülhetetlen az oktatás hagyományos rendszereinek radikális reformja. Chisholm (2000) az Európai Bizottság jövőkutató szervezete számára készített tanulmányában azt fogalmazta meg, hogy az oktatás struktúráinak, tartalmainak és folyamatainak teljes körű átalakítására van szükség. Olyan változásokra, amelyek kihívást jelentenek a tudás társadalmi termelésére és átadására kialakult és intézményesült rendszere számára, beleértve ebbe a hatalmi és tekintélyi viszonyokat is. Mindezek „szükségessé teszik az oktatás és a képzés társadalmi ellenőrzésének átstrukturálását oly módon, hogy egy differenciáltabb és nyitottabb – ugyanakkor komprehenzívebb és koherensebb – elrendezés és partnerségi kapcsolatrendszer jöjjön létre, melynek minden állampolgár értelmes és ön maga által irányított része lehet.” Idézi: Halász Gábor: *A magyar közoktatás az ezredfordulón*, i. m.

2015. június 4-én Balog Zoltán miniszter úr négy HKT-programmal dolgozó pedagógusnak nyújtotta át a Németh László-díjat.

Dr. Benda József: A szakadék szélén, Gondolat, 2015; dr. Benda József: *Örömmel tanulni*. Budapest, 2007, Agykontroll; Dr. Benda József: A kooperatív pedagógia sikerei és szocializációs lehetőségei Magyarországon I–II. *Új Pedagógiai Szemle*, 2002/9–10. 26–38; 21–34. o.; Benda József: *A HKT innovációs program hatásvizsgálata*. Budapest, 1994, Humanisztikus Iskola Alapítvány; Benda József: Lépések egy humanisztikus iskola felé, *Új Pedagógiai Szemle*, 1993/9.; Benda József: Miért humanizáljuk az iskolát? *Valóság*, 1990/9.; Benda József : Személyiségfejlesztés az alsó tagozatos tanítási órákon. In Vitéz János IKF, Esztergom, 1990; Benda József: Kooperation in der Schulklasse – ein neues Modell der Lernorganisation. *For.Pad.*, 1990/2. Stuttgart, 66–72. o.; Benda József: Egy új tanulásszervezési modell. *Pedagógiai Szemle*, 1987/7–8, 673–685. o.; Benda József: Szervezetfejlesztés az iskolai osztályban. *Budapesti Nevelő*, 1987/2, 65–68. o.; Benda József: *Nondirektív irányítású szimpátia csoportok tanításának elmélete és módszertana*. Budapest, 1984, OPI; www.hktprogram.hu

A visszajelzések áradatából néhány idézet: „A bizalomra, együttműködésre épülő kis csoportos tanulásszervezéssel szinte játszva sajátították el a gyermekek a tananyagot, sokat fejlődött önbizalmuk, önértékelésük. Megtanultak kulturáltan véleményt nyilvánítani, egymásra figyelni és elfogadni mások véleményét. Érezhetően javult beszédkészségük. A módszer a nehezen nevelhető gyermekek problémáit is hatékonyan oldotta meg.” Szabó Jánosné, iskolaigazgató, Keszthely.

„Az osztályukba mindig jó bemenni felnőttként, igazgatóként is. Szeretettel, nyugodt légkör fogad a teremben, a gyerekek mosolygósak, szeretnek iskolába járni és tanulni. Alsóban a legkiválóbb tanulmányi átlagú osztály címet felső tagozaton is végig megtartják. Kiváló alapokat kapnak ahhoz, hogy a felsőbe történő átmenet zavartalan legyen. A tanítónő magyar nyelv, magyar irodalom, valamint természetismeret tantárgyból kiemelkedő tehetséggondozó munkát végez. Tanítványai megyei, országos megmérettetéseken sikeresen szerepelnek, és szereznek dicsőséget nemcsak önmaguknak, hanem iskolájuknak és Keszthely városának is.” Földesi Judit, iskolaigazgató, Keszthely.

„Tanulás terén a legnagyobb érdemnek azt tartom, hogy tanítványai nagyon jól megtanulnak tanulni. Az osztály kb. kétharmada nem kiváló képességeinek köszönhetően ér el jó eredményeket, hanem nagy szorgalmának, a sok gyakorlásnak, a kialakult jó tanulási technikáknak köszönhetően. Nekünk, felsős tanároknak már könnyű dolgunk van ezekkel a gyerekekkel, mert csak fenn kell tartani, esetleg megerősíteni a jól bevált tanulási rendszerüket. Osztályaim ötödiktől nyolcadik osztályig minden évben az iskola legjobb tanulmányi eredményt elért osztályai voltak. Akik ebben a közösségben kezdtek, és eljutottak a felső tagozatba, azok között már nincsenek lemaradók, tanulmányaikban sikertelenek: egymást húzzák fel a gyermekek. Az alsóban jól bevált »Öröm a tanulás« jelmondat felsőben »Érdem a tanulás«-ra változik.” Kissné Varga Erika, biológia–kémia–technika szakos tanár, osztályfőnök.

„A HKT-programnak köszönhetően a gyerekek megtanulják, hogyan kell csoportban dolgozni, egymást segíteni és egymásra figyelni, ami a mai rohanó világban előnyhöz juttatja őket. Ez által olyan összetartó közösségek jönnek létre, melyek a további években sem bomlanak fel. A tanulmányi eredmények kimagaslóan jók. Számos megyei, országos versenyen indított csapatai elhózzák a legrangosabb díjakat. A gyerekek olyan alapokat kapnak általa, hogy a felsőbb osztályokba kerülve is a legmagasabb osztályátlagokat éri el. A végzett diákok

(gimnazisták, szakközépiskolások, egyetemisták, főiskolások stb.) közül a mai napig többen visszajárnak köszönetet mondani.” Szülői Munkaközösség.

55 Rövidfilm egy iskolai osztályról az OFI „jó gyakorlatai” között: <http://www.ofi.hu/produktumok>

56 Az iskolák többségébe a szülők be sem mehetnek.

57 Az új köznevelési törvény alapján készültek már olyan programok, amelyek segítik a kimaradókat a továbbtanulásban (pl.: Híd program), és az alternatív kerettantervek lehetővé teszik az alkalmazkodást bizonyos helyi igényekhez. A megoldandó fő feladat azonban a módszertan, a rejtett tanterv átalakítása.

58 Addig ez a feladat föl sem merült, amíg az ösztönösen működő anya-gyermek kapcsolatok egészséges mintát nyújtottak a felnövő nemzedékeknek. Azóta vált ez problematikussá, amióta elszakítják a gyermeket édesanyjától, és állami intézményben (bölcsődében) tölti gyermekkorát.

59 Előadás, szóbeli és írásbeli számonkérés, fegyelmezés, közvetlen és direkt utasítás.

60 Az elmúlt évtizedekben készült országos és nemzetközi teljesítményvizsgálatok szinte egyöntetűen megállapítják, hogy az iskolai évek alatt a szocializációs kudarcok mellett egyre növekvő teljesítménydeficit az iskolával kapcsolatos viszony romlására vezethető vissza, és azt mutatja, hogy az iskola – a kivételes eseteket nem számítva – rendszerszinten nem képes megfelelni a vele szemben támasztott társadalmi igényeknek.

61 Aalst, 1998b. In Halász Gábor: *A magyar közoktatás az ezredfordulón*, i. m.

62 Ma már rendelkezésre állnak az ehhez szükséges technológiák, például az Erkölc 5. kísérleti tankönyv (dr. Benda József, Csirmaz Mátyás, Kovács Timea, OFI, 2014).

63 „Akciókutatásról van szó, elképesztően széles körű, alapos vizsgálati anyagokkal... A HKT-módszer más alternatív programokkal összevetve is megállja a helyét (Jena Plan, Waldorf iskolák)... Nagyon jó alternatív programnak tartom.” dr. Andok Ferenc, szociológus, kézirat.

64 Dr. Benda József: A kooperatív pedagógia szocializációs sikerei és lehetőségei Magyarországon I–II., 2009. június 17. <http://www.ofi.hu/tudastar/kooperativ-pedagogia>, letöltés: 2014. március 4.

65 Benda József: *A HKT innovációs program hatásvizsgálata*. Budapest, 1994, Humanisztikus Iskola Alapítvány, <http://www.hktprogram.hu/page44.php>

66 Az Egy József Általános Iskola Keszthelyen több mint 25 éve ad otthont a HKT-programnak. Egyik kiemelkedő tanítónknak, Katonáné Rosta Hedvig diákjai évről évre sikert sikerre halmoznak a megyei és az országos versenyeken. A 2012/2013-as tanévben, egyetlen harmadikos osztály, 14 országos díj 1-5 helyezését vitte el egyéni és csapatversenyeken (matematika, anyanyelv, természetismeret tantárgyakban), a következő tanévben 24 országos díjat nyertek. <http://www.hktprogram.hu/page41.php>, Dr. Benda József: *Örömmel tanulni*. Budapest, 2007.

67 Az itt hivatkozott technológia fejlesztése 1982–1997 között folyt az Oktatókutatató és Fejlesztő Intézet elődeiben, országsszerte több száz osztályban, illetve egy alapítványi iskolában. 1987 és 2007 között mintegy 2000 pedagógust képeztünk ki a technológia alkalmazására. Az eredményeket részben az óriási érdeklődés, a ma is működő osztályok sikerei és a longitudinális vizsgálatok következtetései mutatják, melyek több tanulmányban, kötetben is megjelentek. Itt csak a demográfiai vonatkozású eredmények egy részét mutattuk be.

A gyerekek számszerűen is megragadható személyiségváltozásokon mentek keresztül. Vizsgálatunkban – a kontroll- (normál iskolai) csoportokkal szemben – a kísérleti osztályokban tanulóknál azt tapasztaltuk, hogy a gyerekek társas kapcsolatai a társadalmi háttértől függetlenül dinamikusan fejlődnek, nem kell félniük a perifériára szorulás személyiségromboló hatásától. Az iskolához, a tudásértékekhez jobban kötődnek. Énképük, önbizalmuk erőteljesen javul, és jobban összhangba kerülnek mind a társaikkal, mind a pedagógusokkal, mind pedig a szüleik véleményével. Elfogadottabbnak, kiegyensúlyozottabbnak érzik magukat. A csoportok integrációja erősödik, a kölcsönös bizalom szintje emelkedik, egymás megismerése, megértése, a „társadalmi szövet” kialakulása felé haladnak. Még a hátrányos szociokulturális helyzetű gyermekek is társra találnak, és ezzel egyidejűleg a tanulmányi eredményeken is javítanak. Egyértelművé vált, hogy a gyermekek számára biztosított rugalmas szervezet, a stabil kapcsolatok, elfogadó légkör stb. növeli a tanulási folyamat eredményességét, a rosszabb társadalmi helyzetű gyerekek esetében pedig esélyt adhat a felzárkózásra. A program elősegíti a tolerancia, az egyéni és közösségi felelősségvállalás, a kötődési és az önirányítási képesség kialakítását. A kapcsolatok átstrukturálódnak, érzelmileg gazdagabbá és mélyebbé váltak, ami a gyerekek személyiségének stabilitásához, kiegyensúlyozottabbá válásához is hozzájárul. Ez a folyamat abban az osztályban mutatkozott meg különösen, amelyikben a legnagyobb létszámban fordult elő a családban válás, és a szülők a legkevesebb időt töltötték gyermekeikkel.

Bebizonyosodott, hogy az intenzív személyes kapcsolatokra épített tanulási folyamat kikényszeríti a pozitív gondolkodás, attitűd és magatartás kialakulását. Ha a gyermekek megélik, hogy szükség van rájuk, és számítanak az erőfeszítéseikre, az eredmények minden résztvevő számára jobbak lehetnek.

A bizalom, az együttműködés és a teljesítményértékek mentén kidolgozott HKT-technológia egy kipróbált és eredményes szervezetet, szemléletet, kidolgozott módszereket és eljárásokat kínál az eltérő személyiségek eltérő irányú fejlődési szükségleteinek a hagyományosnál nagyobb mértékű kielégítésére. Hatásmechanizmusa – amennyiben a leírt feltételek adottak – a személyközi kapcsolatok rendezésével és kezelésével a latens, mély folyamatokra koncentrálnak. Benda József – Magyar Judit – Könyves Tóth Előd: *A Humanisztikus kooperatív*

-
- Tanulás innovációs program hatásvizsgálata (tanulmányi eredményesség, szocializáció).* Budapest, 1994, Humanisztikus Iskola Alapítvány.
- 68 A pedagógusképzés alkalmassá tétele a társas tanulásra önmagában egy külön tanulmányt igényel, itt csak az általunk javasolt fejlesztés fő irányairól szólunk, mert a továbbképzés megoldását – időzítés szempontjából –
- 69 sürgetőbbnek tartjuk.
- További, itt nem elemzett feltételek közé tartozik az irányítás módszereinek korszerűsítése, a tantervek és a tankönyvek demográfiai szempontú lektorálása.
- 70 Az osztályfőnökök jelenlegi képzettségi szintjéhez delegált jogosítványok többet ártanak, mint használnának, mert a vezetés egy rendkívül összetett, interdiszciplináris szaktudomány, aminek az elsajátítása megfelelő színvonalú továbbképzések nélkül nem várható. A vezetőképzés tartalmához ajánlások kidolgozása nem tárgya dolgozatunknak.
- 71 Az OECD-országok egy részében a sikeresen működő iskolafejlesztési minták kutatásai szerint az iskolarendszerek jobbá tétele a különböző fejlettségi szinteken más-más módszertannal valósítható meg. Szintváltás a „jóról a magas színvonalúra” a pedagógushivatás megerősítésével, a „magas színvonalúról a kiemelkedőre” a szakértői együttműködésre és innovációra épülő fejlesztéssel lehetséges. Forrás: Mourshed–Chijioke–Barber, 2010. In Jelentés, 2010, OFI, Budapest.
- 72 Az ilyen alkalmakkor történő találkozások és kölcsönös elköteleződések teremthetik meg a személyes nyitottságot, a továbbfejlődés iránti vágyat, és motiválhatják a pedagógusokat, amely nélkül eredményes tanulás elképzelhetetlen.
- 73 Ahogy az elemzések mutatják: egy alacsony fejlettségű szinten, ahol az elkötelezettség nem alakult ki a szereplők körében, alkalmas eszköz lehet bizonyos mértékű kényszerintézkedések bevezetése, azonban rendkívül fontos az, hogy ne ugyanazzal a hatalmi-irányítási eszköztárral kezeljük a kiemelkedő, az átlagosan teljesítő, illetve a leszakadó rétegeket, mert ez egy átlagos eredményre való nivellálódáshoz, teljesítmény-visszatartáshoz, szembenálláshoz vezet.
- 74 A továbbképzési rendszer olyan hatékony és eredményes volt, hogy 20 évig működött önköltséges alapon, és mintegy 2000 pedagógust érintett.
- 75 Themaorientiert Gruppenwork, G. L. Huber, Tübingen, 1989.